

DOM IN SVET

LETNIK 40

V LJUBLJANI, 1. APRILA 1927

ŠTEVILKA 3

Maribor, grad, dvorana, strop s štukaturami
(2. pol. 17. stol.)

Nikodem

(Jan. 2, 25—25; 5, 1—2)

Ivan Pregelj

Beseda, ki jo je imel Učitelj z Nikodemom, iz zbora prvakov, za veliko noč od polnoči do ure, ko vzhaja za Betanijo dan:

Rekel je Učitelj:

Prijatelj, ponoči si prišel kakor tat. Kakor blodež v svitu mrlečih zvezd. Za mizo naj te posadim, da mi boš gost? Ko kletar počiva in pekinje spe? Bom li videl v temi? Bom li prav razodel?

Odgovoril je Učeniku Nikodem:

Očetov si v nebesih, pa ne veš! V svoji modrosti je dal oboje: solnce in noč. Solnce je dal pticam, ki so čiste, in noč lisicam, da vanjo skrijejo svoj slepi porod.

In Učitelju je bila vseč pismarjeva modrost. Ostal je z njim in govoril z njim na samem in brez luči...

*

Rekel pa je Učitelju Nikodem:

Saj nisva ne samá in ne v temi. Saj je beseda med nama, Gospod, in sveti kakor za dne.

Odgovoril je Nikodemu Učitelj:

Kako je pisano? Da bi mrtvaka za bolj srečnega štel kakor živega, in še mimo živih in mrtvih njega, ki se sploh ni rodil. Odgovori, ali umeš?

Rekel je Učitelju Nikodem:

Grozdu je dano, da skrivnostno zori. Ptice izpod neba pridejo in se goste. Niso vprašale, ne kako se je trs prašil ne kako se je umehčal sad.

Zopet je bila vseč Učitelju pismarjeva modrost in je ostal z njim in govoril z njim na samem in brez luči...

*

Učenik pa je učil:

Resnično, resnično! Kdor ni preroben iz Duha, ne pojde v božje. Zakaj, kar je iz mesa, je meso, kar je iz Duha, je duh. Veter veje. Slišiš mu šum pa ne vidiš ne kam se bo unesel ne odkod se je vzel. Tako je tudi slehernemu, ki je iz Duha.

Vprašal je Učitelja Nikodem:

Gospod! Kdo bo to skrivnost umel?

Tedaj je segel Učitelj z roko in utrgal iz praznega. In ko je utrgal, je bila smokva in je jedel. Stegnil je roko tudi Nikodem in utrgal iz praznega. In ko je držal, je bila žerjavica in je zavpil.

Rekel pa je Nikodemu Učitelj:

Po nemarnem kličeš ime božje, pismar! Nisi iz Duha...

*

Tedaj se je Nikodem sramoval in je vstal, da bi šel. Učitelju pa ga je bilo žal in je rekel:

Saj sem od začetka vedel, da si pismar in plah. Veruješ pa, da vem, česar nihče vedeti ne more?

Odgovoril je Učitelju Nikodem:

Verujem, Gospod!

Kod gre orlu polet pod nebesi in kači nočna sled po skalnih tleh?

Verujem, Gospod!

In kod je tisti človek blodil za svojih mladih let?

Ni odgovoril Učitelju Nikodem, le zjokal se je. Učitelj pa je videl, da ga je sram, ker ni ostal čist. In spet je segel z roko in utrgal. In je bila smokva in je dal Nikodemu, naj je, in je rekel:

Mir s teboj! Sin človekov se ni spočel Očetu v nebesih. Rodil se je na zemlji — človeku.

In je ostal z Nikodemom in govoril z njim na samem in v temi. In beseda, ki je bila med njim in pismarjem, je svetila v noči kakor za dne...

Beseda, ki jo je imel sam s seboj Nikodem, iz zbora prvak, po smrti Učiteljevi:

Grozd, ko je dozorel, gre v stiskalnico in klas na gumno, ko je zrel. Vse ima svoj čas in namen. Kdo pa bo Učitelju spoznal čas in namen? Umrl je, preden je bil zrel in je dal vendar vina in kruha, — preden je umrl. Kako more umreti človek, če tega ni sklenil Bog? Kako se je mogel roditi Bog, preden je človek umrl? —

— Kadar žena rodi, trpi in joče, ko pa je rodila, se veseli. Kadar mož misel spočne, pleše, ko pa je izrekel, ga je sram. Zato, ker je iz mesa meso in duh iz duha! —

— Moj Učitelj ni umrl. Kadar kdo umrje, je tako, kakor da je bil. Učitelj pa je bil, kakor da šele bo! —

— Kakšno čudo pa je to, da se je smokva posušila, ko jo je Učitelj preklel? Koliko je v Judeji usehlih src, le zato, ker jih blagoslovil ni! —

— Si plitek? Si globok? Ne boš si pogledal do dna. Preveč si plah! In mera, ki z njo meriš, je beseda človeških otrok. Le kar je iz duha, je duh. Iz besede je — pismar!

— Tudi za pismarja je sreča na zemlji. Beseda je pismarjeva sreča. Ne vsaka! Le tista, ki jo je mož vzljubil tako, kakor žena tisto, kar je pod srcem spočela. Za črkarja tudi te sreče ni. Zakaj, ni je žene tako jalove, kakor je črkar! — —

— Kaj je nesreča pismarjeva na zemlji od prvega do zadnjega dne?

Bridkost, da ni najvišji, da ni — Bog sam!

Kaj pa je sreča skromnih na duhu od prvega do zadnjega dne?

To je njihova sreča, da jim je najmanjši črkar — Bog sam! — — —

— Tisto krat sem videl Judo, ko se je obesil, in nisem bil žalosten. Zakaj, zaradi Judeža, ki se je obesil, jih bo več živelo, kakor jih je Gospodov čudež — otel! — —

— Saj sem tudi jaz Judežu v sorodu. Pred zborom sem hotel zagovarjati Učitelja in sem ga zatajil. »Braniš ga,« so se mi smejali. »Prizanesemo mu. Pojdi in prelij zanj svojo kri!« Nisem umrl. Le hišo sem kupil, kjer sva z Učiteljem govorila vso noč do dne. — — —

— Mazilil sem Učitelja za grob. Grešil sem in me je sram. Zaradi hiše, ki sem jo kupil. Zaradi hiše, ki mi je ni očitati nihče! — — —

— Kakor je sam učil, da bodo učili za Njim? V mirni vodi se zrcali nebo in solnce se seje v čisto studenčnico. Pa v še mirnejšem zrcalu ni neba in v studencu solnce ne gori. Pa kakor je sam učil, da bodo učili za Njim? Ljudje kot jaz, pismarji, črkarji, duše iz žalostnega mesa in iz slepot? Verujem! Njemu je bilo tudi to dano, da bo iz studenca solnce gredo, da bo iz kalnega sijalo nebo! — — —

— Besedo, ki jo je napuhnjenemu človeku zmešal Bog, On jo je zbral. Izvejal jo je in sejal. In ko je setev pognala, ni bila beseda človekova. Božja je bila in je upanje rodila v vstajenje mesa! — — —

— Vstajenje mesa pa je čudež, ki ga pismar ne ume. Zakaj samó človeško besedo ume iz človeškega duha. In ker ni Bog, ne ve in vedeti ne more, ali je bilo teže človeka ustvariti ali preroditi ga iz Duha. — — —

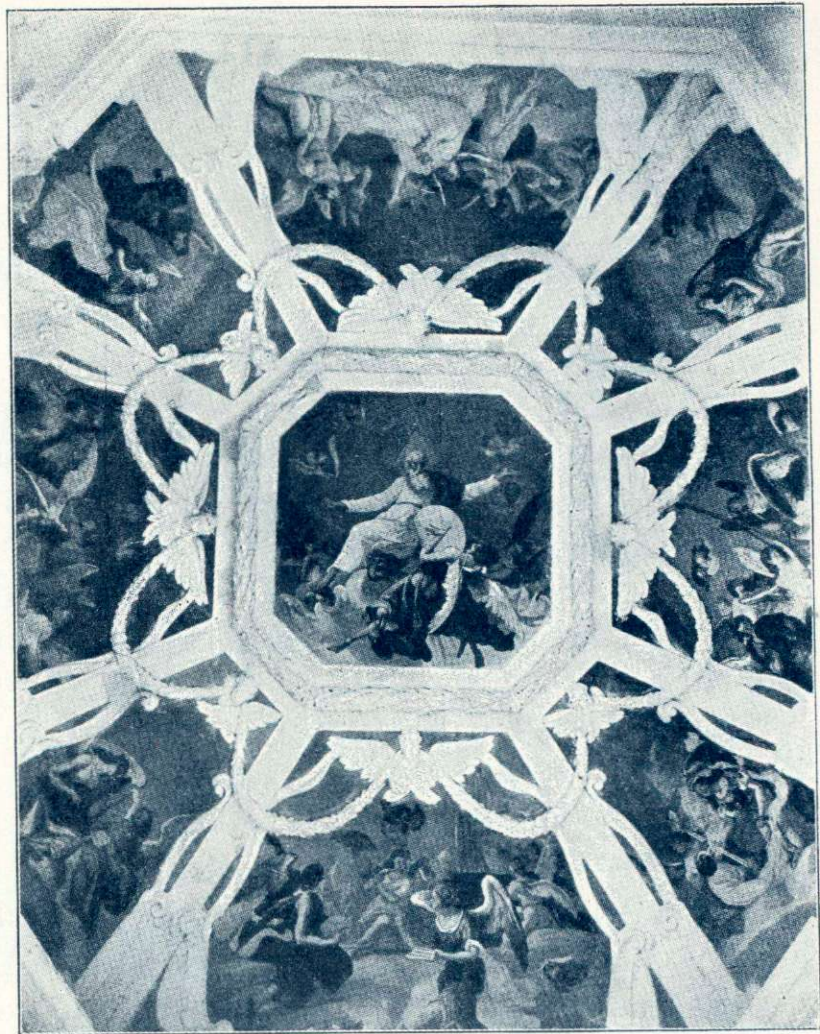
— Pa je prišel, kakor toliko krat prej, hudič in je božjo besedo posnel iz človekovih ust in jo sejal. In ko je setev pognala, ni

bila beseda človekova iz Boga, bila je beseda hudičeva in je rodila stotero zlo. Tedaj pa se je še enkrat prevzel hudič in je stal kakor prerok in pokazal na Učitelja, rekoč: Glejte, veliki lažnivec, farizej, hudič! — — —

— In kakor prej Učitelj si je še hudič učencev izbral, da bi šli in sejali svojo besedo vseppek. In ko so setve gnale, kje je bil vešči in čuječi, da bi bil razložil, kaj je božja beseda in kaj je sejal hudič? Nikodem? Plašni pismar, prvak iz zbora? Nikodema je strah in ve le to, da Učitelj sebe človeku ni zaupal, ker je vedel, kaj je v človeku. Nikodem je človek, ljubi, a čaka strpno: Naj setve dozore. Po sa du bo mo spoznali! — — —

— Le če bi človek mero imel, da bi premeril do dna! A je skrivnost in bo ostala: Ali je bilo teže človeka ustvariti ali preroditi ga iz Duha?...

Beseda Nikodemova, ki je bil prvak v zboru in pismar. Kri iz krvi, meso od mesa očeta Adama, ki je prvi grešil. Plašnost mi je bila za delež, kazen za greh Nikodemu, da ni čist ostal...

Štatenberg, grad, kapela, svod s štukaturami (okr. 1730)

Pričakovanje

Tone Seliškar

V svoji notranjosti si ustvarjam mnogokrat nadvse čudovit svet,
ki je zame resnica, tako živo izobličena in živa,
da bi si raztrgal mišice in se zagrizel v svoje lastno živo srce,
gledajoče v temo in svetlobo, v življenje in smrt.

Mnogokrat je slika davnih dni in še pred kratkim sem slišal Kajnov
krik,

ki je vstal in rasel iz žareče-krvavega ognja,
da mi je bila slutnja trdna v vihar, vzpenjajoč se iz zemlje,
iz mrtvakov, ki jih golta zemlja, nasilstvo in pest.

Besneče množice iz vseh delov sveta od pričakovanja stisnjene v zid,
valujoč okoli stolpa belih, mrtvaških kosti,
dvigajoč se skozi vihar in ogenj kakor ptica-fregatka nad zdivjane
vode,

kakor steber entene, rastoče iz krvavečih, človeških src.

Železni molk v množici; nadčloveška tišina blazni in čaka na klic,
ko bo oddan iz nevidne višine koščenega stolpa —
in jaz sam, kos kamna v zidu te valujoče gore
hrepenim in pričakujem alarma umirajočih armad.

Tam za goro

Matija Malešič

5.

Glava mi je težka ko svinec, žile mi nabijajo v sencih. Šumi mi po možganih — kakor je šumela včeraj veselica. Ko privihrajo misli do tistega trenutka, ko so zažvenketale čaše tam za razsvetljenimi okni pri gospe, ko so čakali, čakali name... o, zastokal bi.

Sreča, da sem razpisal za danes le eno edino razpravo. Še to preložim. Priči, ki ni prišla, sem hvaležen.

Zapisnikar gleda krvavo in krmežljivo. Roka se mu trese, le z muko piše. Ne vzdrži. Prosi me, če sme iz pisarne. Pojdite v božjem imenu! Najrajši bi šel za Vami!

Tudi meni se trese roka. Ko prižigam cigareto, opazim, kako mi drhtijo prsti. V ustih zoprna grenkoba, v grlu neprijetna kisloba, želodec je uporen.

Tedaj, ko so zažvenketale čaše pri gospe...

Ne vzdržim v sobi, delati ne morem.

Predstojnika ni v uradu.

Nimam nikjer obstanka.

Gospod s košatimi brki me prestreže na hodniku. »Tako je prav, gospod sodnik! Veste, paprike, dosti, dosti paprike! Papriko zalijete s pivom — to je najboljše zdravilo! Le verjemite mi! Razumem to!«

Ne morem se mu izmuzniti. Vleče me v gostilno; tam pri zadnjih vratih vstopiva, tja v gosposko sobo nameriva korake.

Vidim, ne razume samo gospod s košatimi brki. Vsi razumejo. Vsi, vsi! Moj predstojnik je tu, pobratima z zlatimi naočniki in s ščipalnikom, gospod z bradavico na nosu, gospod Martin, gospod Janko, gospod Anton. In drugi.

»Ljudje so pametni,« razloži gospod s košatimi brki. »Ne nadlegujejo uradov po takih veselicah. Privoščijo nam ure veselja in nemotenega oddiha.«

K predstojniku prisedem in hočem nekaj reči.

»Kaj boš govoril! Včeraj si se postavil! Vesel sem te! Že včeraj sem iskal prilike, pa te niso pustile ženske iz rok.« Pod mizo mi stisne roko. »Jaka sem! Brez vseh formalnosti! In brez ugovora! Tvoj predstojnik sem! Ubogaj!«

Pobratim z zlatimi naočniki opazi. Ni mu prav, da pojde brez štefana in tako na tihem in skrivnem, brez formalnosti. Pobratim predstojnik pa namenoma prezre njegova namigavanja. Vem, da govorita pobratima predstojnik in ta z zlatimi naočniki le, kar morata radi družbe. Še tedaj si po navadi ne pogledata v oči, vsaj pobratim z zlatimi naočniki ne gleda mojemu predstojniku v oči.

Pobratim s ščipalnikom je siten. Sili, sili vame. Čakali so me, čakali, pet in več črnih so popili, pili niso samo črnih. In so me čakali, čakali, da na zadnje ni bilo več vredno obiskati postelje. Kod sem hodil?

Siten je gospod Anton.

Tako... dobro se ne spominja, zdi se mu: Tam pri šotoru »Rdečega križa« me je videl proti jutru. Potem... Kje sem bil pozneje? Zakaj sem se izmuznil? Kod sem hodil? Tam pri šotoru »Rdečega križa«! Potem... potem? Kje sem bil?

Zarije se mi v možgane misel: Ali imam tudi jaz tako rdeče oči in zaripel obraz ko vsi drugi?

Imaš rdeče oči in zaripel obraz! Zakaj ti ne? Saj si, glej, saj si ves tak ko vsi drugi! Ni za las nisi drugačen in boljši! Vlivaš vase pivo, da pogasiš pekočo žejo. Od veselice je ostalo pijače. Prireditelji ne smejo trpeti škode! Ali se ne strinjaš tudi v tem z vsemi drugimi? Pobratim z zlatimi naočniki prorokuje pobratimu s ščipalnikom, da ga ne bo dva dni k taroku. Saj se že zdaj opoteka! Pripomni gospod z bradavico na nosu, da zna tudi še kdo drugi prijeti za karte. Name namiguje. Včasih sem res tarokiral. Studentovski časi! Oho!...

Izvabi me gospod z bradavico na nosu iz družbe. Na samem se široko razkorači, potegne iz žepa polo popisanega papirja in mi zre pokroviteljsko v oči.

Še danes pojde pismo s pošto. Pojutrajšnjem, najkesneje prekpojutrajšnjem bo v časopisu.

Gospod z bradavico na nosu, tega ne boste storili! Tega ne smete storiti! Navedite v dopisu z imeni vse druge, hvalite jih, kolikor hočete — mene, mene izpusťte!

Skromnost je čednost, ali...

Gospod z bradavico na nosu, ako Vas lepo prosim? Imam prijatelje po svetu, ki bodo majali z glavo, ko bodo brali. Mislijo o takih predstavah vse drugače ko tu.

Zato, zato pa! Lahko njim v Ljubljani! Gledališka umetnost na deželi je ko bohotna divja roža. Njenega opojnega vonja tisti v Ljubljani ne poznajo.

Gospod z bradavico na nosu, če sva prijatelja...

Pod pazduho me pripelje gospod z bradavico na nosu v družbo in mi pred vsemi in z vsemi običajnimi formalnostmi ponudi bratovščino.

Pijem. Če gospoda z bradavico na nosu ne morem pregovoriti, da izpusti moje ime v svojem dopisu, pregovorim pobratima z bradavico na nosu.

Pa noče čuti ni besede o tem! Uživa pobratim z bradavico na nosu na moji vnemi in tesnobi. Prepričan je, da ne govorim iz srca. Komu ne bi laskalo, da bere svoje ime tiskano v časopisu?! Pa še toliko hvale in slave?

Ali ti naj odkrito v obraz povem, pobratim z bradavico na nosu, da mi je žal, ker sem se pobratil s teboj? Čemu, le čemu pripoveduješ še gospe o moji zadregi?

Zaslužim, gospa! Ne ploho, točo ko orehi, ko jabolka debelo točo usujte na mojo glavo. Zaslužim, ker nisem prišel na črno kavo! O, kako zaslužim!

Pisemce?... Odkod Vam hipoma ta glas, gospa?... Kako pisemce?... Vaš je bil šopek rdečih nagerlenov?... In v njem pisemce...???

Da mi niste tudi Vi, gospodična Vera, poslali na oder šopka? Tistega? beli nagerleni... Je bilo v njem drobno pisemce?

Pa Vi, gospodična Julka? Gospodična rečem, kakopa. Veste, posestrima, to zveni tako nekam čudno... Danes, ko ni več veselice... Pa čeprav smo na veseličnem prostoru in pijemo in rajamo in plešemo. Veselice ni!

In Vi, gospodična Anica? Šopek? V šopku pisemce?

Igraj, harmonikar, poskočnejše igray! Vrtil se svet, zavrtimo se z njim! Igraj, divje igray! Kaj počivaš? Igraj!

Ne grem domov! Zadnji pojdem! Kamorkoli hočete, grem z Vami. Na črno kavo, na čaj, na slivovko! Kamor hočete, kakor hočete, h komur koli greste. Samo domov ne, domov ne!

Vaš sem, glejte, čisto tak sem ko vsi. Da nisem? Kako? V Ljubljani...?

Gospod s košatimi brki pojde v Ljubljano. V Ljubljano?

Kaj strmite, gospodje in pobratimi, v gospoda s košatimi brki? Kaj ste mu nevoščljivi? Pa kaj je Ljubljana tako neizmerno daleč?

Pojde gospod s košatimi brki v Ljubljano. Na pet let si sme človek privoščiti praznik in veselje. Posebno pa, če mu pade plomba iz zoba! In če hoče ženo presenetiti za god in ji kupiti kaj, česar ne dobiš pri Boštjanovih.

Dober je gospod s košatimi brki. Prinese iz Ljubljane vsakomur, kar želi...

Kje točijo sedaj v Ljubljani najboljše vino?

O, Ljubljana! Kje si? In kje ste časi? Daleč, daleč... Prijatelj, ki si rekel, da je Ljubljana dekla, bosa, umazanih nog, pa v židani obleki, s klobukom na glavi in z židanim solnčnikom — prijatelj, privoščil bi ti, da te premestijo sem k nam. Pa govori tu nespodobne besede o Ljubljani!

Samo trenutek, trenutek še, gospodje in pobratimi! Povem, kje točijo sedaj najboljše vino!

Tam stoji misel, na ljubljanski postaji. Ne more z mesta: Solčno jutro. Vlak že odhaja. Stojim pri oknu. Med prijatelji — neprepana noč, naravnost iz kavarne smo jo udarili na postajo, pa vseeno: razigrane misli, prešernost v očeh — med prijatelji stojiš, France, in govoriš: »Odhajaš tja za goro. Tja greš, kjer na poljanah rožice cveto in škrjančki pojo. V Ljubljani ni zelenih polj in ne pojo škrjančki. Tam za goro, tam pa pojo škrjančki nad zelenimi in pisanimi polji...«

Gospod s košatimi brki ima v Ljubljani prijatelja. Prijatelj v Ljubljani je vseučiliški profesor. Vseučiliški profesor ne pije vsake vinske žlobudre. Tistega prijatelja, vseučiliškega profesorja, obišče gospod s košatimi brki. In bosta krenila na čašo cekinastega.

O, Ljubljana! Poslušajte, gospodje in pobratimi... Ne, ne, ostanimo še. Povem vam o Ljubljani...

Utrujeni so gospodje in pobratimi in zehajo.

Kam, kam naj grem sam?

Domov?

Sobica, tesna sobica, kjer si sam s svojimi mislimi — o, lepota! Utečeš pred radoved-

nimi pogledi, skriješ se grdim jezikom. Zakleneš vrata za seboj, zastreš okna, zamašiš luknjico na ključavnici. Tedaj: Stene — prijateljice; luč — sestra; knjige — posestrime; misli — ljubice... Prijateljice, sestra, posestrime, ljubice, rajajte z menoj! Sami smo! Nihče nas ne vidi!

Zdrznem se in obstojim. Rezko me zaboli pri srcu. In me presune: Tam ob zidu, v tej trdni temi, tam... tam se plazi mačka. Žare ji oči, pripravljene ima ostre kremplje. Mačka, potuhnjena mačka... Mačka? Zakaj misliš na mačko?

»Gospod sodnik...?

Čemu se plazim po prstih? Ne grem krast, v sobico grem, ki jo pošteno plačam. Hudo-delec nisem! Trdo stopim po hodniku.

»Zabavali ste se...«

Kaj te to briga, Marica? Prižgem vžigalico, nažgem svetiljko, razvežem šopek rdečih nagerlenov. Pisemca ni v njem. Razvežem šopek belih nagerlenov...

»Kaj Vas brigajo moje rože?« bruhne iz mene. Glas je trd, jezen in sirov. Čutim, da sem sirov. Hočem biti! Pogledam jo in ji vidim v očeh in na trepetanju trepalnic, da je kriva. Začudenje me ne premoti. »Lepo! Štirinajst dni lahko še premetavate moje knjige, vohunite za mojimi pismi in skrivnostmi...« Trdo povem, a mislim: Sobica, sobica!

Rekel sem! Kaj se kisate? Dobite drugega stanovavca!

Krčevit jok!

Naj ga kdo čuje!

Ne morem, ne morem drugače! Prijateljice, sestra, posestrime, ljubice kličejo.

Pretresljiv jok.

Slišite, Marica... Ne jokajte! Ne jokajte tako!... Saj... saj... no, ne jokajte... saj ostanem... Saj niti ne vem, kje naj najdem sobico, kakor si jo želim. In glejte, v štirinajstih dneh je gotovo ne iztaknem! Ne jokajte! Kdo ve, da li bi mi bila druga sobica bolj po volji? Bog zna, če bi našel v njej tisto, kar bi rad. Saj ostanem! Ne morem drugače. Pa saj nimam tu nobene izbire.

Noč. Črna, gluha noč. Slonim pri odprtem oknu in srkam vase hladni nočni zrak. Ko da me hoče zadušiti v sobici, mi je. Nebo je oblačno, zvezd ne vidim.

Prijatelji tam v Ljubljani: Ne poslušam, o, ne čujem tu petja škrjančkov... (Dalje.)

Janez Krstnik v puščavi

Jože Pogačnik

Trkanje na težka vrata.

»Stoj!«

— Pridi, občina te čaka;
duše nam nadoji naše,
pelji nas na božje paše
in o Dobrem nam zapoj! —

»Ni dorasla brada moja,
ni še trideset pomladi!
Biti moram prej v ogradi
do vrhà gotov s seboj.«

Pisani je ušel skušnjavi,
dalje je ostal v puščavi...

V marcu

Jože Pogačnik

Tli, tli,
a ognja ni.
Za morjem daljnim se dani,
a dneva ni.

In trga se oblak, vendar
ne loči v dvoje se.
Pred oknom žene brst, vendar
se solncu ne odpre.

Jaz čakam in ne spim:
Rad bi dočakal, kdaj
lahkó porečem: Zdaj!

Mladec

Jutranja molitev

Jože Pogačnik

Vola sta moja naprežena sveža,
moja stremena napeta brne,
mojega lemeža ost je nabrušena,
roka krmarka mi je preizkušena:
dnevi so zreli...

V božje ime!

Bože, le njivo mi pravo odkaži —
v blesku jutranjem težkó je očem!
— Bože, za brazdami kruha podeli
krokarjem, meni in lačnim ljudem!

V višavah

Janez Jalen

Po strmi peščeni poti sta globoko zasopla prispela na vrh.

Križ stoji tam, v skalo vsajen, ni velik. Dež ga izpira in skoraj vsako leto mu burje natrgajo streho.

Robato izrezljan bogec, od solnea in burje razdejan, je pribit na preperel les. S prebodenih razprtih rok in z drugo na drugo pribitih nog, s presunjene strani in s kolen, od trikratnega padanja pod težkim križem ranjenih, je že davno dež izmil vso kri. Od trnjeve krone je en sam trn še zasajen v glavo.

Oveneli cveti sleča mu namesto zlatega soja obkrožajo glavo.

Andrej se je odkril.

Pavla se je po mestno pokrižala.

»Triglav je danes jasen, jezero v vetru podrhteva in žita na polju zore.«

»Lepo je pri vas, Andrej.«

»Je.«

»Kako veter buči.«

»Ni veter. Voda dere med skalami v dolino.«

»Stopiva naprej, slaboten si še, da se ne prehladiš. Tukaj vleče.«

»Vleče? Z gora se pretaka zdravje v dolino.«

Šla sta po beli ravni poti — s kolesom bi se lahko vozil po njej, čeprav ob trdi zmrzlini ni varno stopiti brez derez z nje.

Nad potjo cvete v zgodnjem poletju visoko navkreber do strmih stalnih sten polje sleča; pod potjo rdi globoko navzdol, da priliva zadnjim grmičem mrzla Završnica.

Sleč!

Pavla je z očmi objemala rdeče razcvetele strmine, on se je komaj ozrl po njih. Zagledal se je bil v razdrapane grebene pred sabo. Ves se je spremenil. Takega še nikoli ni videla. Ni mu mogla razbrati z obraza, kako mu je pri duši: »Trpko ali sladko?«

»Razmišlja, kakor bi molil in trpi —«, je mislila. Izrekla pa je: »Morda sem prehitro hodila in si se preveč utrudil.«

»O, ne. Nisi.«

Molče sta stopala po drobnem belem pesku. In nad potjo in pod potjo je cvetel sleč, sleč, sam sleč.

Ptuj, fasada minoritske cerkve (okr. 1700, štukature atike iz sr. 18. stol.)

Pred njima, med rdečim cvetjem, sta se preletavali dve drobni ptički, ki sta se sklicavali s tankim, tihim cicirikanjem.

Andrej je zavil na ozko stezico navkreber in stopil z nje skozi gosto zaraslo drevje na odprt pomol.

Pavla mu je sledila vsa začudena in se ga je skoraj bala. Tako tuj ji je postal: »Kaj me nima nič več rad?« Začutila je, kakor bi ji bil ožel naravnost v srce najbolj grenko korenino encijana.

Prijel jo je za roko: »Poglej, Pavla!« Z drugo je črtal počasi lok od Golice preko Stola, čez razdrapane hrbte Vrtače in Srednjega vrha, dokler mu ni omahnila po senožetih Begunjščice v temne gozdove.

»Oj, lepote!«

Pa je ni videla, lepote. Začutila je slabost in zameglilo se ji je pred očmi: Naslonila bi se nanj pa, ko bi vedela — »Sediva!«

Za hrbtom jima je pošumeval gozd, pod nogami navzdol pa je cvetel mogočen plaz sleča.

Andrej je strmel v temne drvošče in svetle frate, iskal po rovtih, v katere svisli se je bil kdaj zatekel pred dežjem ali nočjo, božal je z očmi jasnozelene trate med pečmi in melmi, se v mislih hladil ob zadnjih ostankih snega med čermi in je globoko vsrkal zrak, kakor bi vonjal murke z Begunjščice.

Ona pa je gledala samo v rdeče razcveteni plaz pod seboj.

Vse je utihnilo, le voda v žingarskih pečeh je bučala.

»Pavla! Orel!« Zakričal je. Ko se je prestrašena ozrla vanj, je nepremično s stegnjeno roko kazal mogočnega ptiča, ki se je vozil z mirno razprtimi krili nad Jezerci.

»Kako je lep!«

»Prekleti ptič!« Zablistalo mu je v očeh.

»Kaj ti še vedno ni dobro, Andrej?«

Začutila je v sebi toliko sočutja, da bi se bila najrajši razjokala. Četudi bi se za večno poslovil od nje in si drugo izbral, ne mogla bi ga pozabiti.

»O, Pavla!« Zopet jo je narahlo prijel za roko. »Še v šolo nisem hodil, ko mi je oče, moj oče, prav s tega hribca razkazal ves ta divji svet. Ogovarjal je gore kakor ljudi, moj oče. Zdi se mi, da je prosil modrice, naj mi odkrijejo, kadar bom velik, lepoto in dobroto gora, in jih je rotil, naj me skrijejo pred hudim in strašnim, ki preži na človeka v višavah.«

Orel je presunljivo kriknil. Pavla se je primaknila bliže Andreju, kakor bi iskala pri njem zavetja pred hudim in strašnim z višav.

»Le izzivaj! Tudi tebi lahko krogla ohromi perut in boš padel kakor kamen na zemljo.«

Iskala je besede, da bi ga umirila. Pa tako brez moči ni bila še nikdar v svojem življenju.

»Saj ti ne privoščim,« je govoril orlu pod sinje nebo. »Ne. Le tisti tvoj brat, ki je pred leti za Suho rušo krožil nad mano, naj bi bil tisti dan proti drugim goram odjadral s perutmi.«

Orel se je oddaljil v Zelenico, da je bil samo še temna pika visoko pod nebom.

»Veš, Pavla! Modrice so mi z ljubeznijo razodevale lepoto gora. Vem za zatišja in skrite skale, čudovito porasle z rožami. Taki so morali biti vrtovi triglavskih žena. Vse stene sem srečno preplezal. Na vseh vrhovih,

kar jih vidiš pred sabo, sem bil, kdo ve kolikokrat.«

Pavla je videla pred seboj samo meglo. Le okrog Andreja se ji je jasnilo.

»Raztrgan, lačen in žejen bi marsikdaj ne bil menjal s kraljevičem iz najlepše pravljice.«

Orel pa mi je vzbudil hrepenenje, da bi se dvignil v omotične višine.

Odšel sem v svet —

Postal sem pilot —

Pilot sem želel vsa dolga letá samo to, kako bi se dvignil tako visoko, kakor se ni še nikdar pred mano noben človek.«

»Andrej!«

Iz drhtečega glasu je spoznal, da ga prosi, naj neha.

Orel, črna pika, je padel kakor kamen v Zelenico.

»Sedaj, ko domačim goram in modricam, ki žive skrite v njih, prisegam, da ne bom sedel nikdar več v letalo, ti lahko razodenem, Pavla.«

»Oh!«

»Najvišje pod nebo sem hotel poleteti in, če se prav ubijem — Pripel sem si padalo, sedel k motorjem in odbrnel in brnel — brnel — brnel — že bi bil lahko švignil čez najvišjo goro v Evropi.

Gorim!

Komaj sem še ujel toliko razsodnosti, da sem se domislil padala in se pogнал izmed tulečih plamenov med nebo in zemljo.

Padalo se ni razpelo. Joj!

Kakor kamen sem padal. Joj! Prejoj!

Da se nisem zavaroval, bi mi bilo manj grozno. Samo zamižal bi, in že bi bil ležal strt v brezobličnost na zemlji. Tako pa: Kakor kamen sem padal in še vedno upal.

Zadnje, česar se še spomnim: Zahrumelo je nad mano. Mimo mene pa je švignil črn zveržek, ostanki letala.

Potem — potem — si ti jokala poleg mene, ti, ki sva se prej komaj poznala.«

Okrog Srednjega vrha je priveslal orel. Andrej je vedel: »V Vrličih gnezdi. Jagnje nese mlademu.« Pa ni hotel povedati Pavli, v duši razboleni. Obotavljajoč se je poprijel zopet svojo trpko misel: »Prav se mi je dogodilo. Zakaj nisem opustil ničemurnega hotenja takrat, ko sem pribrnel čez dom, v slabem letalu, da sem se komaj, komaj lovil,

Spoznal sem mater na njivi. Ona mene ni mogla. Pa njeno srce je zatrepetalo za otroka, ki se je za življenje boril. Zaklicala je moje ime in zarila obraz v peščeno prst — so mi povedali pozneje. Ni me mogla gledati. Drugi pa so zijali v sinje nebo, da bi vsaj enkrat v življenju videli, kako se ubije pilot.«

»Lepo te prosim, nikar! Ni dobro, da se razburjaš.«

»Ne. Seznanil sem se tudi z dekletom, ki mi je prisegala, da me ima rada. — Zakaj si me tako tesno prijela za roko? — Všeč mi je bila, najbolj zato, ker me je vedno bodrila, naj skušam nadkriliti druge. Večkrat sem tvegaj življenje zaradi njene prijazne besede. Nekoč so me vsi prehiteli. Komaj sem še živ pristal. Še na tleh se mi je vrtelo. Tako sem bil potreben dobre besede. Ona pa mi je oponesla, da nisem nič prida.

Le nasloni se name.

Takrat sem uvidel, da ljubi pilota, ne mene, da je brez srca. Ti pa — trepečeš, ko ti samo pripovedujem.«

Drobni ptiček se je zaprašil v ptička pritepenca. Ptičica pa se je stisnila v razžareni grmiček sleča.

»Prav se mi je zgodilo.«

»Andrej!« S solzo v očeh je zrla v njegov trpeči obraz.

»Da ti vse razodenem, in, čeprav me nikdar več ne pogledaš. Boli me prav za prav samo to, da mi, mogočnjaki, niso pustili, dvigniti se v letalu, ki je bilo zgrajeno po moji zamisli. Ne. Drugi je sedel vanj, njihov miljenec, in me je visoko preletel.«

»Andrej! Ne razburjaj se!«

»Ne. Z mojo lastno zamislijo me je nadkrilil, jaz pa sem kakor kamen padel. Da ga sram ni.«

»Andrej!« Kakor se ji je zdel divji, se ga je tesno oklenila.

»Pri belem dnevu so me oropali mogočnjaki. Da sem orel in oni jagnjeta, ne bi hranil mladiča z njimi. Rajši bi ga odnesel v najvišjo višino in ga spustil, da bi ga, strtega v brezobličnost, krokarji požrli.«

»Pusti grde ljudi.« Solze so jo oblile.

— — —

Dolgo sta molčala.

»Saj ti menda ni žal, Andrej, da se midva do dna duš poznavata —?«

Ptuj, fasada bivše dominikanske cerkve
(1. četrstoletje 18. stol.)

»Prav imaš. — Pusti grde ljudi. — Nova mi je ta modrost, pa sem jo že vendar nekje slišal.«

»V zadnjih dneh, ko sem se potapljala, si me ti sam prav s temi besedami vrnil življenju.«

»Kako neumen je človek sam zase.«

»Andrej!«

»Tako visoko pod nebo kakor pravkar še nikdar nisem poletel.« In se je zasmel tako veselo kakor se ni še nobeni roži med skalami, in tako drzno je pogledal v svet, kakor še nikdar ni, tudi izpod najvišjih oblakov ne.

*

V rdečo krono sleča sta se stisnili dve drobni ptički in nista nič več ciciricali.

Prepereli križ na vrhu sta bogato ovenčala s slečem, Andrej in Pavla. In pesem sta zapela pred Trpečim, Pavla in Andrej.

Jurij Plevnar

Anton Leskovec

Drama v treh dejanjih

Drugo dejanje

Na Moranovem domu. Udobna meščanska soba. Vrata zadaj, na levi in desni. Zadaj na desni steklena veranda s pleteno garnituro. Iz sobe v verando vodi dvoje, troje stopnic. Pozno zvečer. Razsvetljena je le veranda.

1. prizor:

Lija, potem Brigita

Lija (*sedi z ročnim delom v verandi. Nekaj časa dela; ko se zabliška, se zdrzne in obstane z delom. Gleda v okno, nato kliče*): Brigita! (*Ni odziva.*) Brigita! (*Od desnih vrat se začuje Brigitin glas: Prosim! — Ko se zabliška, Lija vstane in kliče močneje*): Brigita!

Brigita (*pride od desne*): Kaj želite, gospodična?

Lija (*sede zopet*): Nevihta se bliža. Zastrite dobro okna, da me bliski ne bodo motili. Ako jih ne vidim, se mi zdi, da ni viharja.

Brigita (*zastira okna v verandi, potem v sobi*): Kako ste čudni, gospodična! Kaj pa grom, če pride huda ura bliže?

Lija: Vedno ne pride. Včasih gre za gorami in napravi samo malo strahu, drugega nič.

Brigita: Nocoj pa... Ali naj prižgem v veliki sobi?

Lija: Ni treba. — Kaj dela papá?

Brigita: Oh, že ves dan je v pisarni in tako neznansko slabe volje. Nič ne govori, še na cigare je skoraj pozabil in na večerjo. Skrbi to delajo. Ta-le štrajk, hudi delavci, lačni otroci... saj ni čuda.

Lija: O tem midve ne razumeva prav ničesar, Brigita. Moj Bog, lačni otroci! Ti niso nikoli siti, ali ni res?

Brigita: Če ne boste hudi, Vam nekaj povem, gospodična. — Kar tako mi je prišlo na um in je res neumno.

Lija (*odloži delo*): No, kaj je takega?

Brigita: Prej ste rekli, da se bojite viharja — in če ga ne vidite, ga ni in Vas ni strah. Potem ste dejali, da naju hudi delavci in lačni otroci nič ne brigajo — gledati jih ni treba — in jih ni. Zastro se okna, pa ni oblačnega neba in ni hude ulice. Oprostite mi, gospodična, kar tako mi je prišlo...

Lija (*pozorna*): Ti nekaj hočeš reči s svojim naukom. Tvoje besede ne odkrivajo resnice. Tudi ne bova več govorili o tem. (*Se skloni zopet k delu.*) Lahko greš. (*V tem zazvoni pri vratih v ozadju.*) Počakaj še, poglej, kdo je! (*Brigita odpre vrata v ozadju in v sobo stopi Vojka.*)

2. prizor:

Lija, Vojka, Brigita

Vojka (*vsa zasopla*): Kje so vsi, povejte mi vendar, kje so; kje je gospodična?

Brigita: Gospodična je tu. (*Odide na desno.*)

3. prizor:

Lija, Vojka

Lija (*pokliče*): Vojka!

Vojka (*steče na verando*): Kje jih skrivaš, kar povej, ti moja hinavka?

Lija: Sedi lepo k meni, odsopi se, potem pa preklič tisti poklon! — Koga bi skrivala?

Vojka: Torej jih res še ni tu. (*Gleda okoli.*) Ampak pridejo zagotovo in lep večer se obeta.

Lija: Vojka, povej hitro...

Vojka (*jo poljubi*): Kako dolgo že ni bil Jurij v tej hiši, Lija, ali mi moreš povedati?

Lija (*brezbrižno*): Mogoče že teden dni, ali še več, ne vem.

Vojka (*se razvname*): Glej jo, glej; kakor da bi jo prašala o bogvedi čem.

Lija: On torej pride nocoj.

Vojka: On, da, on, on, on. — In ž njim pride njegov prijatelj, častit, visok, zabaven, vljuden, prijeten, sploh — človek. To je nekaj drugega, Lija; zato se pripravi, da tvojemu ličku (*jo boža*) ne bo dolgčas po smehu in tvojim (*jo poljubi*), mojim očkam po blesku, ki žari iz duše v dušo.

Lija (*vstane*): Tvoja novica me je malo zmedla, res ne vem, če bom mogla biti dovolj dostojna, tako sem se že privadila samoti.

Vojka: Brez skrbi. Samota te ni postarala, kar je glavno. In sedaj mi povej, kaj premišljuješ, ko si sama. In povej mi, če nisi huda, da sem zbobnala za nocoj družbo, povej, če si mi hvaležna za to?

Lija: Prav za prav bi mi zadostovala ti sama —

Vojka: Nemogoče. Sem med tistimi, ki jim šele družba da orožje, da jo znajo ogreti. Kaj hočeš, ljubica, vsakomur ni dano, da bi družba letala za njim, pa se mora sam pehati zanjo. — Ti si že večerjala?

Lija: O, da. — Pridi, Vojka, preden naju zmotijo. Osvežila si me, toliko si zraka prinesla v sobo. (*Gresta v sobo.*) Pa svetlo naj bo zdaj, (*prižge luč*) da si vidiva v lice in oči. Sem-le (*vodi Vojko k zrcalu*), k resnici se obrnimo, — ti si tako cvetoča, vsa v pričakovanju, glej, kaj počiva v mojem obrazu!

Vojka: Tako si čudna nocoj, tako si blede in oči ti niso dobre.

Lija: Videla si — pa lahko zopet sedeva. (*Sedeta na divan.*) Smešno je to, da vsi vidite enako. Maloprej mi je Brigita, gos, očitala, da sem bojazljiva; pa si prišla ti in mi zlobnost bereš iz obraza. Kaj me briga! Lahko je bolezen... Res je le, da se neznansko dolgočasim. In zato sem huda, zato vas gledam grdo, vse, po vrsti vse.

Vojka: Če je tako, Lija, pa naj ti še jaz zagagam kakor Brigita. — Kaj vendar misliš? Ali ti je Bog zato položil lepoto v zibelko, da mu z neslanostmi kvariš delo? Česa ti manjka, povej, česa? O, vem: Vse te gladi, — kako so neumni! — ti prizanaša, o, razumljivo: To je, kakor da bi človek zjutraj, opoldne in zvečer jedel same torte, bu, kako je to zares dolgočasno! Le čakaj, prav, nocoj mi pride pomoč; tako te zmikastimo, da boš imela kaj misliti. Vpričo Jurija te bom izprala...

Lija: Ne pričakuj uspeha od te strani.

Vojka (*skoči pokonci*): Lija, ti si vsa — spri-jena.

Lija: Ne oporekam ti.

Vojka (*hodi po sobi*): Naj okamenim, če vem, kaj je šinilo vate. Kaj se je zgodilo?

Lija: Pomagam ti. — Pričela sem že misliti — to je vse.

Vojka (*se ustavi*): Beži! — Kako daleč si že z mislijo?

Lija: Kar je, sem že pogruntala; kaj bo, mi še pripravlja muke.

Vojka: Kar je, kar bo, — ustavi se in počasi razkladaj, ljubica. (*Sede k nji.*) Povej mi, kaj je! Zdi se mi, da prav resno govoriš. Dobro, ostani tako!

Lija (*zroč predse*): Rekla si: Lepota ti je dana; potem veš: tudi bogastvo so mi položili kar tako v naročje, in hvale in časti imam celo breme; za vse to nisem zganila z mezincem. Ali veš, kaj to pomeni, Vojka? Če človek ničesar ne — prisluži? — Ne vem, če me razumeš, Vojka, ali — v življenju je treba upati, pričakovati, iskati, delati in zadoščenje doseči — le tako življenje je živo. Ali me zdaj razumeš, Vojka? (*Se obrne k nji.*)

Vojka: Nasvet mi je na jeziku, Lija. Dovolj samo...

Lija: O, rada!

Vojka: Jurij je tako moder...

Lija (*se naglo obrne*): Zmotila sem se. — On dela, vsi vidimo — a jaz, mu morem biti le v posmeh. Tudi njega, če je res, da mi je dober, nisem pridobila, ne, narobe, lepe krinke mojih slabosti so ga mogoče prignale — a jaz tega ne vzdržim. Ne vzdržim pred zasmehom... (*Jo pogleda.*) Kaj si vsa prepadla, Vojka, je resnica tako grozna?

Vojka: Odnehaj, Lija, ti mučiš resnico in sebe. Zakleni take misli vase, vsaj za noč. Še bolje, zapodi jih! Samota te je zastrupila. Odleglo ti bo, ko stopiš zopet pred žive ljudi. Ubogaj me (*trkanje*), glej, zdaj...

Lija: Zakaj ne zvoni? (*Trkanje v ozadju.*) Naprej! (*Vstopi Rak.*)

4. prizor:

Rak, Lija, Vojka

Rak (*obstane v vratih*): Vdane poklone na obe strani (*stopi naprej*), nekaj besedic pa sem namenil predvsem gospodični (*se prikloni Liji*), in bi bil tudi gospodični (*se prikloni Vojki*) od srca hvaležen, če blagovoli medtem stopiti h gospodu Moranu in ga pripraviti na moj obisk.

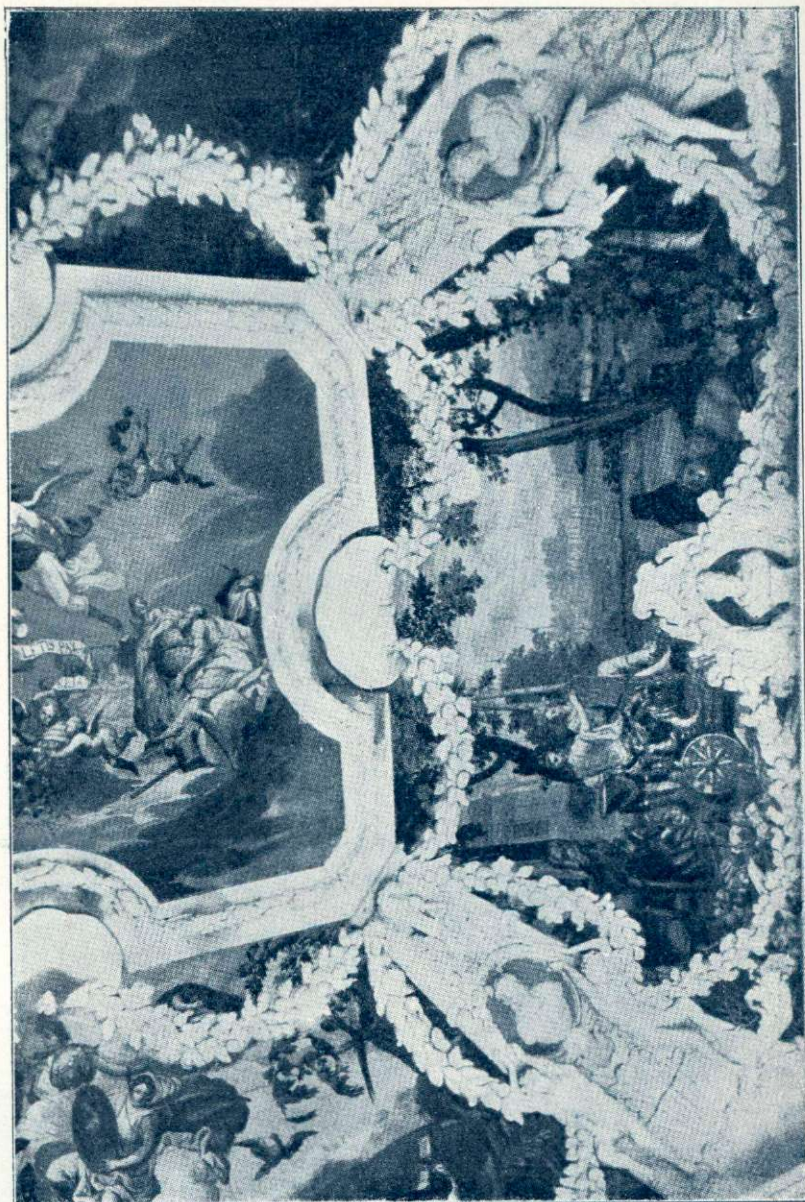
Vojka: Pa Vam pot ni bila prekratka, da ste sestavili iz besed tako lep stroj (*vstane*), gospod Rak? — Nagraditi Vas bo treba za to; glejte, že grem. (*K Liji.*) To je menda že začetek tistega »bo«. (*Se zasmeh in odide na desno.*)

5. prizor:

Rak, Lija

Rak: Kje je dovoljeno?

Lija (*mu ponudi stol vis-à-vis*): Kakor vedno.

Štatenberg, grad, dvorana, svod s štukaturami (okr. 1730)

Rak (*sede*): Časi so taki, da so hitre odločitve nujne. Papá ve to najbolje, posebno noč, ko je vse na kocki.

Lija: Prizanesite mi z vsem, kar je zunaj te hiše.

Rak: Za svojo osebo prav rad, gospodična. Ali ono, kar je zunaj, sili v hišo. In tu je dobre, da nas je več, ki hišo branimo.

Lija: Res. Ampak vse skupaj je le zadeva vas moških. Papá Vam bo gotovo hvaležen.

Rak: Če branimo hišo, varujemo, kar je v nji in tu je tudi gospodična Lija. Tudi Vas.

Lija: Pred kom, prosim?

Rak (*se odkašlja*): Tu postaja stvar kočljiva. Prekrut bi bil, če bi se ne ubranil s silo ogabne naloge, da Vam razkrijem polom, ki grozi. (*Jo pozorno gleda.*) Na drugi strani pa mi iskreno nagnjenje nalaga dolžnost, da riskiram to krutost in Vam — kako naj se izrazim — snamem obvezo z oči...

Lija: Čisto kratko, gospod Rak! Vi mislite na štrajk in na —

Rak (*odločno*): Jurija Plevnarja!

Lija (*govori naglo*): Kako je prav, da ste prišli! Res, gospod Rak, kajti gospod Jurij Plevnar pride noč sem.

Rak (*vstane*): On? Po kaj, prosim? In kako si upa — sploh (*razburjen stopa po sobi*), stvar mi

je zagonetna. (*Obstane in se zamisli, nato stopi pred njo.*) Če mi dovolite še trenutek, sem pripravljen, da se izdam popolnoma. Da, gospodična. (*Sede zopet.*) Nocoj padajo odločitve; zato naj nam ne uide glavna. Bolje bi bilo, da bi bil ono prvo stvar postavil kot drugo, sicer utegneta misliti, da sem se za glavni cilj poslužil nečednega orožja. Ali, ni tako, ni tako!

Lija: Če je res kaj važnega, hitite, sicer Vas iznenadijo nepoklicani gostje.

Rak (*jo gleda*): Poznava se že dolgo, gospodična Lija, zato Vam ne bo pretežko odgovoriti na sledeče vprašanje: Bi-li imeli nepremagljive pomisleke proti vsemu, kar Vam v tem trenutku polagam pred noge, sebe samega, svojo bodočnost, svojo ljubezen do Vas, ki sem jo dosedaj krotil za železno ograjo spodobnosti, iz ozirov do drugih, ki pa preko vsega tega rjove lačna svojih pravic, žejna miru, sestradana od čakanja, — gospodična Lija, na ta odgovor...?

Lija (*vstane*): Prenehajte, prosim, na to nisem bila pripravljena..., kako morete? (*Stopi k zrcalu.*) Tako iznenada, ko prej vendar niste najneznatnejšega znaka..., da, dovolili ste si včasih kako — majhno frivolnost, ali jaz... (*se obrne k njemu in ga gleda, ta čas pa se odpro vrata na desni, kjer vstopita Moran in Vojka.*)

6. prizor:

Moran, Rak, Lija, Vojka

Vojka: Gospod Moran je pripravljen na vse, gospod Rak; zahvalite se mi za to!

Rak (*vstane*): Zahvalo in poklone. (*Stopi proti Moranu, ki z rokama v žepih, naočnike na čelu, komodno stopica proti njemu.*) Imam poročil, gospod Moran, in če blagovolite...

Moran: Poročil? — Da, kakšnih? — Od leve, od desne? — Pridite, sediva (*pogleda na Lijo*), čaša vina in cigara ne bo odveč; naroči, Lija. (*Sede k mizi.*)

Lija: Tako-le je, Vojka, kadar so gospodje zaposleni z važnimi zadevami. (*K očetu.*) Zgodi se, papá (*pokima Raku, ki se pokloni*), pridi, Vojka. (*Odide z Vojko na desno.*)

7. prizor:

Moran, Rak

Moran (*si pomakne naočnike na oči*): Imate kaj pisanega, gospod Rak? (*Govori astmatično.*)

Rak: Žalibog — ničesar.

Moran: Preklicana stvar, torej smo tam, kakor...

Rak: Dalje smo za nekaj uric, gospod Moran; lok je napet do skrajnosti, že jutri lahko počī.

Moran: Že jutri... Nerodno je to. Vi ste bili — pri gospodu kolovodju?

Rak: Bil — in kot da nisem bil.

Moran: Jasneje, gospod Rak. — Besede, kot v telegramu. Salamensko (*se oddiha*) neugodna situacija. Kaj sodite: Bomo prodajali — to se pravi — fejš, se bo dalo prodati po dogovoru?

Rak: Pred pol ure bi Vam bil odgovoril takoj, zdaj ne morem. (*Se nagne k njemu.*) Sem bo prišel nocoj, da vidi, naše prepadle obraze.

Moran (*si pomakne naočnike zopet na čelo*): Oni gospod — kolovodja? — To je čudež, ki ga že dolgo ni bilo. Kaj prinaša? — V takih okoliščinah. Verujte mi, gospod, tu tiči — namen. Recimo: nesramen namen, ali pa, ali pa... Treba ga bo previdno sprejeti, recimo z vljudno rezer-vi-ranostjo — ne preveč prijaznosti, nič strahu in pa — če on s sabljo, mi s kopitom — dosti. Hvala. Jutri tedaj ponudimo — za toliko in toliko. (*Se oddiha.*) Škoda, toliko me je še trgovca, da me srce boli. — Povem, če bi bila naša stvar — za ped višje, bi se skesal, kajti — vse popoldne, — pa še zvečer — so prihajala naročila, pa kakšna naročila, kako — prijazne cene! — Delaj, če moreš, ko — ni rok in mašine ne ubogajo ust. (*Se oddiha.*) Rečem Vam, da bi se dalo te-le dni zaslužiti — pa, kaj, zasluži, če moreš. Prodati! Jutri prodati! — Če to ni smola...

Rak: Visoka naročila, pravite, in — mašine se ne ganejo. (*Se zamisli.*)

Moran: Le pogledjte jih, gori na mizi — so oferte, — in se mi smeji. (*Pride Brigita s pri-grizkom in vinom.*) Kaj pa, ko bi tega-le vprašali za svet, he, gospod Rak? (*Kaže na vino.*)

Rak (*čaka, da Brigita odide*): In tista naročila so vsa nujna, na kratek rok?

Moran (*naliže vina*): Saj tisto je, tisto. (*Prime čašo.*) O, če bi bilo časa dosti, tako-le mesec dni (*pokuša vino*) — pijte, gospod Rak, rečem Vam, tu notri je misel — da, ko bi bilo časa, bi se človek (*ga gleda*) premislil, še kako premislil! — tako pa, tako pa... (*Pije.*) Pokusite, gospod Rak!

Rak (*pije*): Tako pa bodo mleli denarce drugi stroji, in naši rjaveli. (*Vstane.*) Jutri prodajam brez odloga, gospod Moran; brez ozira na to, kaj utegne nocoj ukreniti gospod vasovalec. Jutri prodam! — (*Ga gleda.*) Gospod Plevnar namreč ne pride sem radi štrajka, radi delavcev; prihaja, da bo srebal iz lepih oči in — da se naužije našega strahu. In to je več kot nesramnost, gospod Moran; na Vašem mestu bi mu pokazal... (*Razburjen stopa po sobi.*)

Moran (*ga gleda*): Da bo srebal — no, da, vem. Ampak nocoj mora imeti nekaj — takorekoč — prav izbranega, specialnega — da prihaja, zdaj, v štrajku, ko se je zadržnilo in visimo, mi tu — on tam. Priti mora nekdo z velikimi škarjami, da prestriže — stoj, imam jo: Kaj ko bi hotela Lija...

Rak (*odkima z glavo*): Prepozno, gospod Moran, prepozno. Sicer Vam pa želim vso srečo k pogodbi, še mene razbremenite...

Moran (*resno*): Tako daleč pa ne, mladi gospod. V vsem ste nagli, v sodbi prenagli. (*Govori počasi, s preudarkom.*) O takih pogodbah v naši firmi niti ne sanjamo, slišite... Nečem več takih besed, no (*čuje se oddaljen grom*), dosti tega! Dosti!

Rak: Mislil sem si tako, zato oprostite. Neverjetno bi bilo res — še mene bi bolelo. (*Sede zopet.*) Ne bojim se priznati, še mene bi bolelo.

Moran: Lepo je to. Škoda, da je konec kompanije...

Rak (*važno*): Bogve, če ne bomo kdaj še tesneje zvezani, gospod Moran. (*Grom.*) Kot očetu

Vam lahko v obraz priznam, mislim celo, da ni prezgodaj, če Vam razodenem, da tudi jaz (*išče besede*) ne bežim baš pred lepimi očmi, da — tudi to je ono, da sem se tako riskantno zavzel za situacijo...

Moran (*ga gleda*): Snubač torej, če prav razumem?

Rak: Da, gospod Moran. (*Grom.*)

Moran: Hm, da — veste, kaj: Da bi taki dve stvari naenkrat uredili — mi primanjkuje sape. Počakajmo, mladi prijatelj, da minejo ti burni dnevi (*grom*), ali slišite —, potrpite, da se razvedri. Potem pride ono drugo. Res, vse to naenkrat, preveč bo, preveč — in pa, naša Lija ima muhe, saj veste, razvajan otrok, odložimo tedaj...

Rak: Ne silim nikamor, smatral sem le za svojo dolžnost, da ne skrivam dalje. (*Grom. — Od leve pride Vojka.*)

8. prizor:

Moran, Rak, Vojka

Vojka: Vedela sem: Sedita tu zamaknjena, midve pa siroti medliva od strahu. (*Grom.*)

Moran: Ima prav, ta-le gospodična; pozabili smo (*vstaja*) na glavno. Saj ostanete nocoj pri nas, gospod Rak; obeta se družba, eh, kar ostanite, pridite...

Rak (*gleda na uro*): Da bi res? — Dobro, prepustim se Vam za nocoj; kam, prosim?

Moran: Gospodična bo pokazala. (*Grom.*) Hentano pritiskajo...

Vojka (*pri vratih na desni*): Kar tja izvolite, Lija je sama. Jaz medtem le opozorim Brigito. (*Onadva na levo, Vojka na desno. Grom. Vojka se vrne, in ko hoče na levo, pozvoni pri vratih v ozadju. Vojka odpre in Mladika vstopi.*)

9. prizor:

Mladika, Vojka

Vojka: Gospod sodnik! Na blisku ste prijahali, izvolite naprej, pa — sami?

Mladika: Čisto sam, gospodična. (*Se prikloni.*) In da me sprejmete Vi, smatram za dober omen, če smem? — Da Vam pojasnim: Jurij, ta norec, me je nagovoril, naj vendar grem ž njim. Dobro, grem, prav rad, čeprav je malo nerodno zvečer prvič, on pa, da bo že uredil — in tako sva šla. Ali mu ne šine pred vrati misel, da me pusti samega; tu doli na cesti, da. Brez ugovora, da moram sam gor, on mora še nekaj predelati, premleti, preudariti — prosim Vas, gospodična, sredi bliskov, ponoči, na cesti; kaj sem hotel, ubogal sem; rad ga imam, četudi je norec. In kljub vsemu sem imel srečo.

Vojka: Poznam ga, tak je vedno. Kar se drugega tiče, gospod sodnik, brez skrbi, uvedem Vas po vsej formi. (*Grom že čisto blizu.*) Tako sem vesela, da ste prišli in da pride tudi on, kajti nocoj potrebujemo take družbe, res (*grom*), ob hudi uri nam boste ob strani.

Mladika (*se prikloni*): Ob vsaki uri, gospodična. — Le malo informacijo bi prej...

Vojka (*sede*): Kar izvolite. (*Grom.*)

Mladika: Ali smem zvedeti, kdo je vse tu?

Vojka: Mene vidite sami; notri so pa domači in gospod Rak.

Mladika: Ta tudi? Vendar sem prav storil, da sem prišel.

Vojka: Vi nimate radi gospoda Raka, gospod sodnik?

Mladika: Rad imam vsakogar, ki je vesel srečnih ljudi. (*Grom.*) Da Vas pa popolnoma seznanim s svojo misijo, gospodična, Vam na hitro (*grom*), presneto, kako ropota! — Ne motim se, ako trdim, da je prijatelj Jurij v nevarnosti. Vsekakor so mu tu notri (*kaže na levo*) nastavili nekaj kakor past. On tega ne vidi, polna mu je glava politike in socializma. In vendar ga je doli pred hišo obšlo (*grom*), da se posvetuje z gromom. Prišel sem, da mu stojim ob strani — proti vsem magari.

Vojka: Nikar tako, gospod. Dajte si dopovedati, da ga imamo tudi mi malo radi. (*Grom.*)

Mladika (*se prikloni*): Z veseljem. (*Vihar besni vedno huje.*) Pogrešali Vas bodo, gospodična. Z večjo korajžo stopim pred neznance, ko imam zaveznika.

Vojka (*vstane*): Strahotno je zunaj, pojdimo k ljudem — prosim kar tu! (*Mladika pred njo skozi vrata na levi; Vojka se med vrati obrne.*) Bolje bo, če ugasnem, o blisku ni varno... (*Ugasne luč, nakar odideta. Temno sobo razsvetljuje blisk za bliskom, grom stresa okna. Naenkrat zazvoni. Nikogar ni odpirat; zazvoni ponovno, nakar vstopi iz ozadja Jurij Plevnar.*)

10. prizor:

Plevnar

Plevnar (*obstane pri vratih, razsvetljen od bliskov. Nekaj časa stoji, nato se obrne na desno. Gre v verando, kjer sede; glavo ima oprto v dlani. Čuje se naliiv dežja in redki bliski osvetljujejo sceno. Grom se le še malo sliši. Vrata na levi se po preteku par minut odpro in Lija vstopi. Obstane pri vratih v temi. Iz verande se čuje kakor pretrgano ječanje.*)

11. prizor:

Plevnar, Lija

Lija (*sliši ječanje, se prestraši in pritajeno ozklikne*): Joj!

Plevnar (*se zdrzne in pogleda proti nji. Ko jo ponoven blisk izda, Plevnar skoči pokonci in hiti k nji*): Lija — pozdravljena, ti bela deklica, ki si svetlobo prinesla v temo! Zahvaljena, zahvaljena! (*Ji poljublja roki.*)

Lija (*kakor prej, se vsa trese*): Kako si bled, Jurij, in kako si čuden! V temi si sedel in ječal si, se mi je zdelo —

Plevnar (*se zravna*): To je bilo, da, bilo, Lija! — Ti ne veš, da sem imel gosta, čudnega spaka. Ime mu je ipsilon, a poklic — o, Lija, to je moj zoprnik. Ob takihle okoliščinah, kakor nocoj, se rad oglašam, motovilo, »kralj trenutka, povod končnega rezultata, zadnji vzrok efekta«, tako se

predstavlja. Pravi, da — ne morem... in mi tako sladi čas in greni veselje. Ampak jaz mu zagodem, nocoj in jutri... Zdaj je vse svetlo, pridi, Lija, sedeva in si pogledava v obraz. (*Sede na stol k mizi in Lija gre mehanično za njim.*) Prišel sem k tebi, na obisk; predolgo me ni bilo. In tako si mi potrebna! Viharno je zunaj in ko sem vstopil, me je sprejela tema in on. Pogovor ž njim, težke besede, kaj čuda, če sem ječal. — In si prišla ti, kakor da si vedela za moje težave; povej mi, Lija, da je bilo tako!

Lija: Bilo je še nekaj drugega: Silno sem plaha ob viharju in nocoj je bil vihar. Pa, kakor da je šinilo vame, sem se hotela preizkusiti, če upam — in sem šla. A ta tvoj gost, Jurij, strah me je...

Plevnar (*zamišljeno*): Tudi ti — si bila tedaj pred odločitvijo! — (*Veselo.*) Nič več o tem! Reci mi dober večer, Lija, da se zopet udomačim, kakor je treba. Pogledaj me veselo in pošteno — glej, bliski vlevajo! — da najdem besedo, ki sem ti jo nocoj namenil.

Lija: Dobrodošel si, Jurij, meni in družbi.

Plevnar: Pusti družbo, Lija — le zate mi je. Le zate mi je, ko v bliskih prhutajo besi ob srebrni bledini tvojih lic in še grom prigovarja, naj svojo dušo okopljem v teh svetlih globelih. O Lija, da ti je s tujim očesom zreti v svoje lastno oko! — O Lija (*se skloni prav k njej*), tam notri vidim, da bi še — zločin bil sladek zate — zatajil bi sebe in svet, da le tebe, da le tebe — živim. Kar je v zemlji silnega, da upijani, da človeka razkolje, da razum prežge, vse je — dim proti grozi, ki gre iz tebe! Daj, Lija, da smrt srebnem...

Lija (*se mu iztrga, naglo vstane in vžge luč*): Grozen si nocoj!

Plevnar (*se nasmehne*): Glej, zdaj je minulo. — Ne boj se, luč me razorožuje in vrača se mi vedra misel.

Lija: Če je tako, potem — se te ne bojim več. Potem se ti približam, Jurij, prav k duši. Kajti — nocoj si storil nekaj nepričakovanega. Zastražen ali ne (*zopet sede njemu nasproti*) — si stopil iz mreže; kaj te je gnalo, veš sam. Jaz le slutim. Zato ti rečem takoj: Da — ali z onimi moraš pretrgati. (*Ga gleda.*) Priznam ti nadalje, da bi me bolelo, če zapustiš nocoj to hišo, da se vrneš v stare okove. Pokazal si, da zmoreš veliko, naj ti zadostuje to. Že jutri bi bila stvar preveč zapletena in pa — ne vem, če te smem soditi — mar ti res dovoljuje vest, da greš do konca? Med tistimi si, ki vesti niso ubili. Pomisli le, Jurij, če bi prišla na vrsto smrt — življenje! Ali je dovoljeno enega ubiti, da drugega zveličaš?

Plevnar: Od té strani, Lija, te ne poznam. Kaj, toliko...

Lija: Da. In sklenila sem, da te rešim, da rešim tebe in nas. — O Jurij, vrni se, Lija čaka!

Plevnar: Otrok, ti ne vidiš vsega. Tisoči čakajo...

Lija (*ga gleda strastno*): Saj to je. Ženska sem, zvedeti hočem, če tehtam...

Plevnar: Molči, Lija! Govorila si o vesti, zakaj me tedaj skušaš?

Lija (*strastno*): Hočem, da te rešim — zase —, razumeš, zase — a drugi naj...

Plevnar (*hodi po sobi*): Predaleč sva. Vrnem se na ono točko, kjer si dvomila, če upam — izbrati smrt. Lija, kdo ti je to vdihnil? (*Obstoji pred njo.*) Kdo ti je odprl, Lija, da mi v dušo gledaš? — (*Jo motri.*) Zasačila si me. Nisi edina, ki mi oponašaš. V družbi z nim — spakom; kam si zašla, Lija! Glej, zopet ga čutim, v meni je — on je najsilovitejši. Vendar, vendar je — dognano. Da, nocoj je storjeno. — Glej, storil sem sklep: Vrnem se, na ono lepo pot zapeljem, ki mi da zopet tebe in s teboj vse drugo. (*Se nagne k nji.*) Ali si pripravljena, Lija, da greš z menoj tja, kjer je novo jutro najine sreče in moči?

Lija: In kje je to, Jurij?

Plevnar: V hiši najine zaveze. — Kakor so kratke té besede, vsebujejo svét. Danes popoldne sem namignil delavcem, ki so mi sledili, kakor veš, v tisočih, z nečem novim, preprostim, odrešilnim. Nismo, to se pravi, niso dosegli onega, kar jim gre, ampak nekaj bi bilo tu in to je več, kakor še tedni stradanja. Videl sem, Lija, otroke sivih, upadlih lic, videl lačne oči in za durmi sem razločno čul nestrpno čakanje smrti. Tisoče sem vodil v življenje, a le enega v smrt — ne morem, nimam pravice. Jutri zvedo vsi. Jutri dobe otroci kruha; oči bodo oživele, roke se zavihtele — ne rečem, jutri me bodo blagoslavljali in preklinjali. (*Hodi po sobi.*) Vi tudi, vi tudi. In očiščen poprimem za novo delo, za one, ki sem jih prvič mogoče prevaril. Pri tem delu, Lija, potrebujem poleg sebe duše, ki mi bo olja prilivala v ogenj. Tja, Lija, pojdi z menoj, tja pridi za menoj — če moreš!

Lija: Slutim — nekaj dobrega. Smem? Je nekdo, kar imenujem ga, je gospod Rak nocoj, proti meni, da, naglašal neko neverjetno vlogo, ki si jo baje igral v tej zadevi — no, on je pač na naši strani, in je mnenja, da rušiš s svojim delom našo hišo, obenem pa...

Plevnar (*je obstal pred njo*): Kaj je ta gospod govoril, mi ni mar. Kako sodiš ti, Lija, to mi odkrij!

Lija: Če si res ukrenil nekaj dobrega tudi za nas, potem sodim drugače, sicer pa...

Plevnar (*z odporom*): Sicer sem majal té zidove, kajne, da pokopljem srečne — kaj tisto, če sem trkal na té duri, da nasitim nedolžne in gladne! — O, Lija, življenju je treba pogledati v obraz —

Lija: Obsodi me, ampak jaz tega — še ne morem.

Plevnar (*jo prime za roko*): In če te jaz vodim, če ti pomagam?

Lija (*stane*): Ne bo treba; dosti je, da dovršiš ono, kar si danes započel — in hvaležni ti bomo tudi mi. Res, ne morem drugače; kaj bi se olepšavala... (*Od desne pride Brigita pogrinjat mizo in nosit pijačo s prigrizki.*) Glej, Jurij, družba je sita besedi, okrepčati jo je treba...

Plevnar (*po sobi gor in dol*): Škoda le, da ni pogrnjeno za tisoče.

Lija: To lepo zadoščenje čaka tebe. Glej, da dovršiš dobro delo.

Plevnar: Žališ me, Lija, in tako tuja mi postajaš — s takimi besedami.

Lija: Zakaj to, Jurij? — Ali ni prav, da privoščim dobro sebi in drugim? (*Se mu kocketno bliža.*) Tako lep fant si kvari voljo in lice z nevšečnostmi. Kdaj se misliš spametovati, a?

Plevnar: Potemtakem bi ostal — sam. Torej le — sam. Tako je namenjeno.

Lija (*veselo*): Ni govora o tem! — Ali pa veš (*ga prime za rameni*), da si po dolgih dnevih puščobe ti tisti, ki mi je prvi privoščil zares lep, odrešilen večer? Mar misliš, da ne obsežem vse krasote tvojega današnjega, domnevam, da, srečnega koraka? O ne, Jurij, nocoj bom s ponosom pokazala na tvoje delo! (*Plevnar zre v tla in molči.*) Ti nočeš? (*Ga gleda, potem se obrne in gre k vratom na levo.*) Tvoj prijatelj sodnik je zabavnejši in je modrejši (*se obrne še enkrat k njemu*), še gospod Rak je... (*vrata na levi so se odprla in vstopijo: Vojka, Moran, Rak, Mladika*). A, glej!

12. prizor:

Moran, Plevnar, Mladika, Rak, Lija, Vojka

Vojka: Kdo je tam? (*Je zagledala Plevnarja, ki se je molče priklonil prihajajočim.*)

Moran (*stopica proti Plevnarju, Lija in Vojka napeto pričakujeta pozdrava med njima. Rak je stopil, z rokami na hrbtu, k zrcalu, odkoder z nasmehom gleda proti Plevnarju. Mladika je obstal pri vratih*): Dober večer, mili gospod Plevnar! Dovolite, da Vas hitro rešim male zadregice (*se obrne k drugim*), bodite tako dobri, gospoda — in sprejmite — mojega starega, dobrega znanca — brez hude misli v svojo sredo (*se obrne zopet k Plevnarju*), še enkrat dober večer, gospod Plevnar. (*Se oddiha.*)

Plevnar (*se prikloni vnovič*): Istotako, gospod Moran. Zadrege ni — naporno delo naj me opraviči.

Moran: Delu čast, gospod Plevnar! — Čast, da; pa nam boste kaj povedali, nam, ki smo že tako dolgo — takorekoč brez dela, he, he!

Mladika (*je pristopil*): Jurij, prijatelj, dvigni obrvi in bodi mlad nocoj!

Lija (*Vojki*): Zanimiva predigra, kaj?

Rak (*vmes*): Bojim se, da je epilog.

Plevnar (*je slišal té besede*): O ne, gospod Rak; epilog je sicer gotov, pa mora čakati, da se razvrstijo dejanja. Kajti šli bomo lepo v redu, brez revolucije, kaj, gospod Moran? (*Se smeji.*)

Moran: Jemljete mi sapo, gospoda, zato prosim, da ubogate gospodinjo (*se obrne k Liji*), ki vas lepo vabi, da sedete — in da ne zavržete... (*sede na desni konec mize.*)

Lija: Po mili volji nocoj, gospoda. (*Sede z Vojko na desno kraj Morana, vis-à-vis gledalcu.*) Prosim. (*Naliva čaše.*)

Rak (*je sedel na levi konec mize, Moranu nasproti*): Ne smem izpustiti iz oči blagra (*se smeje Moranu*) te hiše.

Moran (*k Plevnarju in Mladiki*): Gospod Plevnar, k meni, da Vas držim, ko bo treba — in gospod sodnik, tako, da (*Plevnar je sedel vis-à-vis Liji, Mladika Vojki*), in dokler imam še besedo v ustih, mi dovolite, da dvignem čašo na zdravje — izgubljenemu sinu.

Vojka: Poživimo ubožca. (*Vsi nazdravijo Plevnarju in pijejo.*)

Plevnar: Častitka je jako zapeljiva — po svinjskem pastirju diši; tako daleč ne morem. Ampak nekaj drugega je, gospoda. (*Se nasloni komodno nazaj.*) Stavim, da vas vse skupaj ščegče radovednost (*gleda Lijo*), po kaj sem prišel prav za prav nocoj.

Vojka: Pojasnite nam to sumničenje, gospod Plevnar!

Moran: Prej cigaro. (*Ponudi Plevnarju cigaro.*)

Mladika: Kaže, da bo vendar sprožil. (*Se tudi nasloni nazaj in posluša razgovor.*)

Plevnar: Iz radovednosti, kako bo družbo zadel neka gotova novica.

Lija: Zdaj poslušaj, papa, napetost se bo dobro izplačala.

Rak: No, hvala Bogu; po dolgem čakanju zopet enkrat — zaslužek! (*Pije.*)

Plevnar (*pije*): Preklemano močno vino imate, gospod Moran. Tri tedne nisem pil in grlo mi je suho kot strnišče. (*Se nasloni zopet nazaj.*) Danes pa, ko se vse spreminja, naj še jaz koncediram temu falotu — (*trka na čašo*) — aha, vi čakate, gospoda. Že tri tedne — kaj? — Nerodno je to, silno nerodno, ko bi vendar zlato, suho zlato lahko sulo izpod mašin. Primaknite vendar, gospoda; če prav računite, vaša pečenka ne bo zato nič manj mastna, delavec pa dobi hleb kruha namesto samih slin. Škoda, gospod Moran, zaslužka — in pa tako lepo hčerko imate, da človeka kar zazebe (*gleda Lijo*), ko jo gleda.

Rak: Dovolite, gospod Plevnar, gost ste...

Plevnar: Nič za to! — Mislil sem le povedati, da je škoda za doto.

Moran: Zabaven gost, preklicano zabaven. Le naprej, gospod Plevnar.

Plevnar (*pije*): Gospodu Raku se je zareklo: Res, opozoril me je, kakor da je oče té lepotice. Smešna dolžnost, gospodična Lija, kaj, spoštovati tako mladega očeta!

Mladika: Zašel si, Jurij!

Rak (*razburjen*): Neumna opazka — in če je to zabava...

Vojka: Pst! — Jaz vem, da gospod Plevnar meri drugam.

Plevnar: Tako je! — Od nekdanj! Tista neumna misel mi namreč neprestano brni po glavi: Zakaj jim ne daste, kar jim na tihem sami priznavate, ko imate vendar tako škodo iz štrajka. Pa si odgovarjam: Ne privoščite jim — in to je grdo. To je res grdo. Ali pa na primer računajte, če jim danes dam pet, zahtevajo jutri

šest! — Garantiram vam, da se za take zahteve ne bi zavzemal, s palico bi jih gonil na delo, ako jim daste to, kar danes zahtevamo. Zato sem pri njih, glejte, le zato. — Kako se ti zdi, Peter, presuhoparno?

Mladika: Na dan z novico, Jurij!

Moran: Da, da, tisto novico! (Pije.)

Plevnar: Brez uvoda ne gre. — In zopet Vaš položaj, gospod Moran! — Povejte mi, prosim, ali je bilo treba, da ste zlezli v lupino in zakrili oči? Vaša lepa hčerka tudi...

Vojka: Čakaj na konec, Lija, prosim te! (Lija se nasmehne in zazre v Plevnarja.)

Plevnar: Ali je bilo treba ubogati, kaj, plašiti se pred strašili gospoda Raka, ki Vam je slikal hudiča na steno? Vi, stari računar! (Mladika govori tiho z Rakom.) Kaj pa, če se stvar obrne in Vi, ki mislite — o, jaz vem, da mislite, kakšen revež ste nocoj; — jutri, ko pogledate iz lupine, naenkrat opazite, kaj ste zavrgli. Ha, in za kakšno ceno!

Moran (s pogledom na Raka): Na to bo treba odgovoriti, kaj, gospod Rak — da ne bo — nejasnosti.

Rak (se dela mirnega): Čakam na konec, na zadnjo besedo, na novico — kratkomalo!

Plevnar: Da! — No in vse to skupaj povezano je lep problem! Krhal sem si zobe nad njim tri tedne, razmotaval, trgal, vezal, govoril, pisal, pridigal — in delavci so drli za menoj, kako tudi ne! — Dokler — in tu je konec — se ni zakotalilo predme nekaj, zdelo se mi je dete, malo, ubogo, blede, shujšano, tako shujšano, gospodična Lija, da bi še Vi žrtvovali solzico, ko bi ga videli — glejte, gospoda, to dete je z drobnimi prstki razvezalo tisti problem, tako preprosto, da je človek, ki je to videl, moral breniti v celo teorijo in dete nemudoma rešiti smrti.

Moran: Rečem Vam, no, rečem Vam, gospod Plevnar, tu je nekaj pretiranega —

Plevnar (pije): Čudežna pijača to! — Srebnite kapljico, gospodična Lija, razlila se Vam bo v lice in prešel bo ves hlad nad mojimi odurnimi razkrivanji.

Lija: Novico povejte, gospod Plevnar!

Plevnar: Aha, res! — Kdo od vas bi se drznil umoriti dete? (Gleda izzivalno naokrog.) Kako ste tihi, kako se bojite svoje drznosti!

Rak: No, to je nezaslišano! (Hoče vstati, pa ga Vojka potisne nazaj.)

Mladika: Zdaj pa le hitro, Jurij!

Plevnar: Vedel sem, da je tako. No vidite — ob pogledu na dete me je obšla groza pred to vašo — dovolite — in mojo drznostjo. Sam Bog mi je potisnil v roko pero in tisto dete je нареkovalo besedo, ki sem jo popoldne poslal delavcem. Tako. Zdaj smo na vrhu. Zdaj, gospoda, čakate na zadnji grižljaj. (Vstane.) Kaj bi še blebetal! (Po sobi gor in dol.) Napravite si zaključek sami, kakor sem ga jaz. Jutri opoldne jih bo vse črno pred fabriko...

Moran (zavzet): Po kaj? Pa vendar niste... — kaj ni še dosti grozote?

Plevnar (se obrne): Na delo pridejo! (Rak se naglo vzravna, Mladika pije in gleda Vojko.)

Moran (odrine stol, upre roki ob mizo, pogled pa v Raka): Saperlot!

Plevnar (stoji ob Mladiki): Ti edini, Peter, imaš ob taki novici časa, da zapeljuješ — in kako nerodno zapeljuješ (ga sune v ramo), fej te bodi! (Gleda zopet k Moranu, ki nervozno bobna s prsti po mizi in gleda še vedno v Raka, ki se mu smehlja.)

Moran: Na delo, pravite! — In Vi mi tega prej, in zakaj mi sploh niste — počasi, seveda, Vi sam niste — a, a, že vem, že vem. Pridejo na delo! — O, seveda! (Se nasmeji Plevnarju.) Pod kakšnimi pogoji? (Mežika Raku.)

Plevnar (je šel k steni, kjer se nasloni s hrbtom. Z ulice se čuje oddaljen hrup, kakor kričanje ljudi): Gospoda ste ob sapo, kakor vidim. Ta čas bi se dal koristno porabiti za spletko. (Naglo.) Na primer: Gospod Rak je od tega trenutka tej hiši nepotreben, celo več, gospod Rak naj vrne, kar je dolžan.

Rak (se je dvignil in šel k Moranu): Ona nujna naročila, gospod Moran, mi jih sprejememo!

Moran (se je tudi dvignil): Počakajte, da premislim, da preudarim. Prenaglo je prišlo. (Plevnarju.) Gospod Plevnar, bodimo resni, povejte, pod kakšnimi pogoji...

Plevnar: Pod Vašimi pogoji — to je, brez-pogojno!

Moran (ga gleda): Če je tako, če je res tako, potem (z nasmehom k Raku) — ne bomo prodajali. Da, saj to je skoraj neverjetno, je kakor past (gleda v Plevnarja), gospod Plevnar, recite, ali smo res — rešeni?

Rak: Še ne, gospod Moran. — In na drugi strani imam zdaj, vendar že nekaj dni, vse v rokah — jaz. Ne bom se prenaglil. Rečem le: Ako ste prepričani, da bo jutri zabrnelo po fabriki — potem k telefonu in naročati, sprejemati vso noč, vso noč!

Lija: Pridi, Vojka, da se umirijo. Vsi so kot ponoreli. (Vstane in gre k zofi.)

Moran: Takoj, da, takoj. Ne muditi (hrup na ulici narašča), kaj je to? (Mladika je edini obsedel pri mizi, dočim sta Lija in Vojka sedli na zofo.)

Plevnar: Mogoče je to prvi odmev, mogoče tudi zadnji strah.

Rak: Kaj mi daste, gospod Moran, da Vam vrnem nalog? (Sede zopet k mizi, Moran k nje-mu.) To-le minuto so akcije poskočile do stropa; kako dobro, da sem čakal, da sem upal! Realen človek ste in ste gotovo uvideli ves moj riziko.

Moran: Seveda, priznavam, rad priznavam. Glede naloga, gospod Rak, še nocoj Vas razbremenim, riziko — kar na dan s ceno, нареkuje, zaslužili ste. Pomislite samo, kakšen preokret, kako poceni (ga prime za roko in tiho govori vanj).

Plevnar (jima stopi za hrbet): Kaj storite po tem mojem koraku, gospoda? (Onadva se ozreta.) Natančneje: Kaj dobijo oni, če pridejo?

Rak: Rekli ste, da pridejo — brezpogojno.

Plevnar: In stroški in žrtve boja, ki so jim vrezane v meso? (*Lija je stopila bliže.*)

Rak: Kdo je kriv? (*Prime za roko Morana, ki hoče vmes.*) Pustite, gospod Moran, ost je vame naperjena — zamudili so pač tri tedne zaslužka. (*Hrup z ulice že razločen in silen.*) Vprašanje je le, če ne bomo šli še — pod prvotne pogoje. Kajti, tačas smo izgubili kopico lepih naročil, razumete?

Mladika (*udari ob mizo*): To je lumparija! (*Moran se začuden vprašujoče ozre, Lija gleda vanj.*)

Plevnar: Udari še enkrat, Peter! Tako si mi vseč!

Moran (*vstane*): Tako pa ne, gospoda. — Mi vendar — kaj pa je tu treba ropotati; — recimo pametno besedo, pametno besedo po dolgem času...

Plevnar: Gospodična Lija, recite besedo, narekujte pravico, zdaj je čas!

Lija: Prav rada, Jurij. — Papa, mi moramo upoštevati...

Moran (*jo treplja po rami*): Že dobro, Lija, že dobro. — Potrpimo do jutri; gospod Rak, avto naj bo pripravljen ob enajstih, vsi skupaj ste povabljeni (*hrup z ulice ga že zaglušuje*), kaj je vendar to?

Plevnar (*naglo k njemu*): Kaj jim daste nocoj, vprašam? Tu mi napišite, pošteno!

Rak (*prime Morana za roko*): Ničesar! (*Gleda ostro v Plevnarja. Mladika je priskočil, Lija in Vojka tudi.*)

Plevnar (*vzdrži pogled, nato k Moranu*): Gospodarja vprašam.

Moran (*zmigne z rameni*): Hm, da, gospodarja. Slišali ste: Če bomo sploh mogli vztrajati pri — prvotnem... Sicer pa —

Lija: Odnehaj, papa!

Rak: Tu govorimo moški in — pamet!

Plevnar (*skoči za korak nazaj*): Potem pa k stvari! Pol noči in pol dneva je časa, in — kjer ga ni bilo, tam zdaj ustvarimo pogoj! Lahko noč, gospoda! (*Se naglo obrne, postoji za hip, pogleda Lijo, nato odide skozi vrata v ozadju. Vsi gledajo za njim.*)

15. prizor:

Moran, Mladika, Rak, Lija, Vojka

Mladika (*zavpije*): Počakaj, Jurij, jaz s teboj! (*Oddrvi za njim brez pozdrava. Ostali še vedno nemi, medtem ko se sliši kričanje že pred hišo.*)

Moran (*k Raku*): Stvar je zdaj druga, mladi gospod! Vaša je odgovornost, Vi glejte...

Rak (*zamahne z roko*): Zrak je čist. — In zdaj (*s poklonom h gospodičnama*) brez strahu, stvar se bo naglo razvila.

Lija: Zdi se mi, da brez Vas, gospod Rak. (*Kričanje z ulice.*)

Vojka: Kaj je vendar — nikogar ni, da bi pogledal. (*Hiti na verando, v tem že prihiti z desne Brigita.*)

14. prizor:

Moran, Rak, Lija, Vojka, Brigita

Brigita: Hitro ven, gospoda, vse črno jih je pod okni... (*Moran naglo prime Lijo in odide na desno, Vojka in Brigita za njima. Rak ostane v sobi sam. Nekaj časa stoji in posluša, nato stopa razburjen in zamišljen naglo po sobi. Zazvoni. Rak plane k durim v ozadju, obstane; zazvoni vnovič. Rak odpre duri. V sobo stopi Tilen Ručigaj.*)

15. prizor:

Rak, Ručigaj

Ručigaj (*ves bled in zasopljen*): Kje — kje je gospod Plevnar?

Rak: Ne vem, prijatelj, prav res ne.

Ručigaj: In jaz vem, da je tu; ne skrivajte ga, ni dobro za Vas in ne zanj. Moram do njega!

Rak: Stopite vendar bliže. Tako. Če Vam rečem, da gospoda ni tu, je to prav tako resnično, kakor ono, da je oni gospod medtem doli pri razgrajalcih. Menil sem, da sta se celo srečala.

Ručigaj (*se hoče obrniti*): Hvala, gospod; nemudoma...

Rak (*ga prime*): En hipec, prijatelj! — Ali ne slišite, da se šum polega (*kričanje se je pričelo oddaljevati*), kar pomeni sabljo in kopito. No, nič hudega. Mirni meščani radi zgodaj zaspijo in tudi vam nemirnim svetujem, da se odpočijete do jutri.

Ručigaj: Kaj želite, prosim?

Rak: To je vprašanje, ki potrebuje odgovora. Prej pa — priznam, nasprotnika sva si; ampak boljši odkrit nasprotnik od zagrnjenega prijatelja — požirek, utrujeni ste, upehani; po nepotrebem, tovariš. (*Mu natoči in ponudi čašo.*) Pijte, potem pride odgovor, ki se tiče stvari.

Ručigaj (*odkloni čašo*): Nisem navajen... (*Pri priprtih vratih na desni se pokaže Vojka, pa takoj zgine.*)

Rak: Tudi jaz ne, pa zdaj so nenavadni časi. Brez šale (*mu primakne stol*): Par minut bo trajalo in prišedite si ne vem kaj vse. (*Stopi naglo k vratom na desni in jih zapre.*) Kakor sem dejal: Par minut sva nemotena. Vaša banda doli, moja tam, midva pa ukrepava. (*Sede.*) Kar se namreč tiče vašega gospoda kolovodje in njegovega odloka (*Ručigaj ga ostro pogleda*), da, razodeto mi je. Tak, pijte vendar! (*Ručigaj izprazni čašo.*) On vas je zapustil, izdal, to je jasno! — To njegovo lepo dejanje je naju, naravno (*pokaže na Ručigaja in sebe*), približalo. Glejte, misel imam! (*Mu da zopet polno čašo.*)

Ručigaj (*gleda k oknu, odkoder prihaja le še slaboten jek posameznih, oddaljenih glasov z ulice*): Škodovati ne more, govorite, gospod!

Rak: No vendar! (*V tem se čuje od desne zvon telefona.*) Ali ga slišite, našega angela, ki vam zbira za jutri materiala, da, da, telefon vabi na delo mene in vas. (*Se mu primakne bliže.*) A zdaj k načrtu! (*Se skloni prav k njemu.*)

Zastor.

PROSVETNI DEL

Hrastovec, grad, Prometej, štukaturni relief
(1. pol. 18. stol.)

Štuk Fr. Stelè

Štuk je prastara stroka dekorativne umetnosti, ki jo je poznala že klasična antika. — K novemu življenju ga je vzbudila koncem srednjega veka renesansa in ga porabljala prvotno v antičnem zmislu za nevsiljivo plastično dekoracijo ploskev; svoj novodobni, od antike neodvisni procvit pa je doživel v baroku, najprej v Italiji, potem ga je pa ta slog razširil s seboj po vsi zapadni Evropi, kjer je ustvaril v XVII. in XVIII. stoletju svoja največja dela po cerkvah in razkošnih gradovih. Te dve stoletji predstavljata zlato dobo zapadnoevropske štukaturne umetnosti.

Barok je bil bolj kot katera druga stilsko doba usmerjen na to, da ustvari z vsemi razpoložljivimi umetnostnimi in dekorativnimi strokami enotno umetnino, za katero mu je podlaga arhitektura, sredstvo pa, ki uglasja vse elemente v enoten akord, slikovitost, patetična razgibanost in skrajno stopnjevanje vseh aktivnih sil. Pri dosegi tega svojega bistvenega značaja se je poleg drugih strok, katerih vsako je stopnjeval do viška patetike in slikovitosti, v obilni meri poslužil prilagodljivega, gibkega štuka, brez katerega bi bila nemogoča brezhibna premostitev prehodov med polji dejstvovanja raznih likovnih in dekorativnih strok. Tako je postal štuk z iluzionističnim slikarstvom in patetično plastiko vred eden izmed temeljev baročne harmonije, pogosto v zvezi s slikarstvom vred celo njen glavni nosilec. Eno najobičajnejših in najplodonosnejših torišč je našel na stropih in

obokih razkošnih stavb. Njegova naloga je bila od začetka vokvirjati, deliti viseči strop od statičnega, podpirajočega dela stavbe. Nadalje posebno delitev stropne ploskve in vokvirjanje slik na njem. Marsikako tradicionalno potezo je pri tem prevzel od starejšega, pozneje sebi vzporednega kasetiranega stropa, s katerega barvnostjo ali plastično rezbarijo je odslej tekmovala njegova navadno bela, a zato v danem miljeju tem odličnejša plastika. Pogosto si je nadel v zmislu skrajne patetike in iluzionističnih tendenc baroka tudi nalogo, da je prevajal od arhitekturnih in plastičnih delov prostorne lupine k slikanim, često tako rafinirano, da je bila meja med trodimenzionalnima strokama in dvodimenzionalnim slikarstvom popolnoma zabrisana, prehod od materialne, na zemlji stoječe, nepodvižne mase k slikani, do najvišjih nebesnih sfer vodeči iluziji v zračnih globinah se razvijajoče vizije tako popoln, da se zdi, da se je nebo odprlo in so arhitekture zrastle v višine, ki segajo do njegovih nedoglednih, z oblaki prepreženih sfer. Vzporedno z razvojem stila v prostotektonski smeri se tudi elementi štukaturne dekoracije spreminjajo; namesto prvotnih okvirov, sadnih in cvetnih vencev in angelskih glav nastopajo novi svobodnejši elementi, trakovi, trtje, fantastične oblike okvirov in prevedejo končno v popolnoma nov svet oblik, v katerem je vodilni element prilagodljiva, fantastično neprestano obliko izpreminjajoča »rocaille«, školjčni motiv značilen za slog srede XVIII. stoletja, tako zvani rokoko. Semtertja poprej naravnost visoka plastičnost in figuralika štukaturnega reliefa se sedaj definitivno nadomesti s ploskovitim preprežanjem stene, z zabrisevanjem vseh tektonskih mej med posameznimi arhitekturnimi členi, in se veže z naravnost nečuvveno fantastiko neprestanega variiranja vedno enega, na videz enoličnega motiva. Po rokokoju velika vloga štuka v zapadnoevropski umetnosti polagoma preneha; njegova elementarna sila, ki je v dobi procvita pri njem tako bujna, sedaj vidno ugaša; uporabljajo ga sicer kot običajno pomožno, dekorativno stroko vedno, prav do danes; one vodivne vloge pa, ki jo je imel v baroku, pozneje ni več dosegel.

Štuk se izdeluje iz zmesi peska, apna in gipsa; pri finejšem marmornem štku pa nadomesti gips marmorov prah. Njegova površina se, dokler je vlačen in se ne strdi, bosira, modelira, oblikuje ali kar prosto s prsti ali pa s posebnimi bosirnimi paličicami, podobno kakor se obdeluje vosek in sorodne lahko se oblikujoče tvarine. Razume se samo po sebi, da je treba narediti pri močno reliefnih ali celo plastičnih delih primerno jedro.

V Sloveniji se nam je ohranilo iz dobe procvita te umetniško dekorativne stroke precej in

deloma prav lepih spomenikov, ki so pa ostali do sedaj skoro neopaženi in neocenjeni. Naš namen je, da opozorimo na njihove kvalitete in vzbudimo zanimanje za to ne najnepomembnejšo spomeniško skupino naše umetniške posesti. Naš namen ni, podati izčrpen seznam teh spomenikov, ampak le opozoriti na glavne in najbolj značilne med njimi.

Kolikor nam dosedanje poznanje spomeniške posesti naše domovine dovoljuje sklepati, se baročna štukaturna umetnost pojavi v naših deželah nekako v sredi 17. stoletja. Značilno je n. pr., da ima velika dvorana z dragocenimi slikami iz začetka 17. stoletja v stari grofiji v Celju tradicionalen lesen plafond, v katerem prevladujejo velikanski vložki iz platna, o štukaturi pa tu še ni nobenega sledu. Od srede 17. stoletja do nekako l. 1780. pa se nam je ohranila prav lepa serija štukatur v cerkvah in posebno v gradovih. Kolikor so nam znana slučajno imena štukaterjev, ki so delovali v naših deželah in kolikor lahko sklepamo iz oblikovnega značaja spomenikov, mislim, da ne pretiravam, če trdim, da so pretežno večino naših štukatur, čeprav ne vseh, ustvarili Italijani. Gotovo pa je, da so se v 18. stoletju ob njih, kakor v iluzionističnem slikarstvu, kiparstvu in arhitekturi, tudi v ti stroki udeleževale zrele domače moči. Velika, vzporedno ti stroki v ostali Evropi se razvijajoča struja je rodila pa tudi preprosti štuk, izvršen po zidarjih iz ljudstva v malih kmečkih cerkvah. Za njegovo oblikovanje so navadno porabljali male modelčke, s katerimi so v vlačno, na svoje mesto nanešeno maso vtiskovali oblike. V ti tehniki so pogosto posnemali v 2. polovici XVII. in tudi še v XVIII. stoletju v sicer čisto baročnih stavbah gotška rebra in sklepnike, za kar opozarjam n. pr. na cerkev v Nemškem Rovtu v Bohinju ali prezbitarij v Rodinah na Gorenjskem. Kot na posebno zanimiv primer folkloristične štukaturne ornamentike pa opozarjam na dekoracijo ladje cerkve v Lisičjem pri Pilštajnu.

Kar se pa plemenitega štuka pri nas tiče, ga lahko razdelimo v več skupin, po katerih si hočemo ogledati naše spomenike.

Najbogatejša je izrazita baročna skupina, za katero je značilen strop refektorija minoritskega samostana v Ptuj. Njeni spomeniki segajo od srede XVII. stoletja do nekako 1730 in se, kakor bomo videli, časovno deloma krijejo z deli druge skupine. Značilni so za to prvo skupino tektonsko jasni okviri, posnemajoči listne vence, na drugi strani prilagodljivi, v obrisu zelo živahni hrustančasti in deloma »stročni« ornament, dalje cvetni venci, sadni obeski, pri cerkvenih dekoracijah krilate angelske glave, pri svetnih pa nagi otroci, tako zvani putti in tudi cele plastične figure, katerih deli segajo pri bogatih izdelkih naravnost svobodno v prostor, kakor n. pr. v dvorani gradu na Štatenbergu pri Mákolah.

Eden najstarejših datiranih spomenikov je dekoracija kupole in sten kapele sv. Frančiška Ksaverija iz l. 1669. pri sv. Jakobu

v Ljubljani. Poleg značilne, konstrukciji kupole se prilagajoče dekoracije in značilnih krilatih angelskih glav so posebna odlika tega dela plastične kariatide. Sorodno, a ne tako bogato je okrašena kapela sv. Antona, prizidana minoritski cerkvi v Ptuj, iz l. 1677. Od cerkvenih spomenikov konca 17. stoletja omenjam bogato figuralno okrašeni kor v Veliki Nedelji in fasado minoritske cerkve v Ptuj (slika str. 103.) Ohranjen je samo večji del od tal do glavnega ogredja, dekoracija atike pa je prenovljena z rokoko-ornamentiko. Ta fasada nam odkriva vse rafinirane dekorativne kvalitete te stroke. Pred steno fasade stojijo štirje tričetrtinski stebri, ki nosijo močni arhitrav. Vsa stena med temi stebri je predrta z okni in dolbinami, okrašena s štukaturnimi figurami in okrog pokrita s štukaturno ornamentiko, kar povzroča, da impozantna stebriščna arhitektura sama še bolj pride do veljave.

Med svetnimi spomeniki te dobe je bil na enem prvih mest nekdanj pač tudi grad, sedanja kaznilnica v Begunjah (sl. str. 119.) Kljub temu, da je potres uničil velik del štukaturnega okrasja te palače, posebno njegov najbogatejši del v dvorani, kjer je sedaj kapela, nas ta stavba še danes zadivi vsled razsežnosti štukaturnih stropov in svodov (stopnišče, zakristija, lovska soba) in vsled motivnega bogastva dekoracije, ki se družijo s slikami. — Biser svoje vrste je tako zvana štukaturna soba v gradu Bokalce iz okoli 1673—84, kjer se vpletajo v običajno ornamentiko plastični putti, grbi, sadni obeski in keramični reliefi z letnimi časi in drugimi prizori. — Majhna, a zelo lična je štukatura kapelice v gradu v Polhovem gradu in male dvorane v gradu Grm pri Novem mestu, kjer drobno okrašeni okviri obdajajo slike in polja s sadnimi obeski, putti, školjkami, rozetami in košaricami s cvetjem. Veliki, po razdelitvi dekoracije izredno plemeniti strop dvorane v gradu v Mariboru je okrašen s slikami štirih letnih časov in vojen (velika srednja slika je približno za sto let mlajša od postanka celotne dekoracije); štukatura vsebuje poleg navadnih okvirnih in krasilnih motivov putte s cvetjem in kariatide, ki prehajajo spodaj v spiralno zavite rastlinske motive (sl. str. 97). — Prav iz začetka 18. stoletja je strop refektorija minoritskega samostana v Ptuj (priloga 5) in več drugih, preprosteje okrašenih prostorov v istem samostanu. Strop refektorija vsebuje polja s slikami iz življenja sv. Petra in Pavla; posebno bogati so okviri srednjih polj, med stranskimi okviri pa se nahajata po dva in dva putta. Lep strop ima tudi dvorana mariborskega magistrata. Vse te spomenike pa presega dekoracija gradu Štatenberg, ki je eden najlepših arhitekturnih spomenikov Slovenije. Sezidal ga je po naročilu Dizme grofa Attemsa med leti 1720.—40. arhitekt Comesini kot pravokotno, okrog velikega dvorišča razporejeno palačo z močno poudarjenim fasadnim delom, kjer se nahajajo odlični prostori. Vsi prostori tega gradu (okrog 40 sob)

so okrašeni s štukaturami in mnogi s freskami mitološke vsebine. Višek pa predstavljata velika dvorana, ki sega v višino skozi dve nadstropji, in kapela, katere kupolo je žal že v naši dobi uničil požar. Pri obeh se štukaturna dekoracija prilaga tektonski strukturi obeh stropov, polja vmes pa so bogato poslikana (slikar Joannecky). Da ta dva stropa kljub poznemu postanku pripadata še prvi skupini štukatur pri nas, je jasno, posebno če pogledamo kupolo kapele (sl. str. 99) z značilnim tradicionalnim listnim vencem na okviru, krilatimi angelskimi glavici in visečimi listnimi venci. Sistem dekoracije je pri stropu dvorane (sl. str. 107) v bistvu isti, vendar bogatejši po obdelavi detajlov. Viseči venci so to pot iz sadja in se koketno prepenjajo preko slikanih polj. V oglih je kandelabrsko dekoracija iz akantovih listov, tvorečih neke vrste vaze, na katerih robovih sede nage osebe, ki jim noge segajo deloma prosto v zrak, z rokami pa drže nad akanti vence s plastičnimi doprskimi figurami; na vrhu vencev pa sedi po ena ptica, od katere izhajajo omenjeni sadni venci na vse strani.

Drugo skupino tvorijo štukature z novimi elementi, ki se pojavijo poleg tradicionalnih kmalu na začetku 18. stoletja in tvorijo v mnogem oziru prehod v rokoko. Tradicionalne angelske glavice in venci ter močno plastični okviri izginejo, vsa dekoracija je mnogo bolj ploskovita, sadni obeski niso redki, največjo vlogo pa prevzame previjajoči se trak, ki kombiniran z rastlinskimi, močno prestiliziranimi elementi tvori okvire in sploh ogrodje ornamentike; zraven njega ima vodilno vlogo gosto razpredena, stilizirana listna ali tudi precej naturalistična vejna trta, ki drobno, a zmerno ploskovito prepreza ploskve. Eden prvih spomenikov tega sloga so štukature dominikanskega refektorija in cerkvene fasade ter nekaterih soban gradu v Ptujju. Dekoracija refektorija vokvirja slike, sicer pa gosto prepreza ploskve. Vsebuje še tudi angelske glavice, zlasti pa doprsne reliefne podobe dominikanskih svetnikov. Zelo zanimiva je v primeri z minorsko fasada dominikanske cerkve (sl. str. 105), ker izraža na svoj način isto dekorativno misel kot ona. Arhitektura fasade obstoja tu iz plitvih, širokih pilastrov, stena vmes je zopet uničena po dolbinah s plastičnimi dominikanskimi svetniki iz štuka, vse ostale ploskve pa so gosto pokrite z listnato ornamentiko, tako da mogočna arhitektura stoji v vsi svoji moči kakor pred drobno ornamentiranim zastorom. Zaradi močno razvitega pasnega motiva je značilna ornamentika svodov cerkve pri sv. Petru pri Mariboru. Lep, z bogato Voglovo slikarijo kombiniran spomenik tvori cerkev v Rušah (1728—35). — Neprekošena po ubranosti prostorne dekoracije, ki obstoja iz fresk, štukatur in oltarjev iz štukaturnega marmorja, je notranjščina cerkve sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah (1738), katere štukaturna dekoracija se že močno približuje rokokuju. Spomenik svoje vrste v ti skupini je grad Hrastovec pri

Št. Lenardu v Slovenskih goricah. Razen običajnih dekorativnih štukatur ima v par odličnejših prostorih poleg zanimivih slik umetniško zelo visoko stoječe fine reliefe, predstavljajoče štiri letne čase, mitološke scene in dr. (Sl. str. 114.) Brez primere z drugimi, meni dosedaj pri nas znanimi štukaturami je okras soban v gradu Branék pri Ljutomeru, ki vsebuje reliefne scene; posebno mični so prizori z orientalskimi motivi in mitološkimi prizori. Nastala je ta dekoracija proti sredi 18. stoletja.

Tretjo skupino tvorijo izrazito rokokoške štukature srede XVIII. stoletja, katerih posamezni primeri niso ravno redki (n. pr. okviri na svodu župne cerkve v Šmarju pri Jelšah). Med bogatejše zastopnike te skupine spada grad Brdo pri Kranju, ki ima bogato okrašeno kapelo in več sob. Kljub netektonski kompoziciji te ornamentike same na sebi, za katero je značilen in lep primer rešitev ogla na stropu v eni izmed sob v gradu Brdo (sl. str. 117), pa je ta dekoracija v reliefu zelo zmerna in samo prepreza dane ploskve, ne da bi jih oropala njihovega značaja kakor bogato plastična baročna. Eden najbogatejših rokokoških štukaturnih spomenikov je pač stopnišče gradú v Mariboru, ki je prostorninsko izredno mikavno, njegove stene so preprežene z rokoko-ornamenti, ograje stopnic pa z bogatim polno-plastičnim okrasom iz vaz in raznih alegoričnih figur.

Iz zadnje dobe štukaturne umetnosti, ko se rokoko združi z novimi klasicističnimi elementi, vzcvete ta stroka pri nas še enkrat okoli 1780 v zelo odličnem primeru, v stopnišču Virantove hiše na trgu sv. Jakoba v Ljubljani. Poleg rokokoških motivov, ki tvorijo bogate kartuše na vrhu stopnišča, je tu posebno razvit venčni motiv, značilen za tako zvani copf-slog. Glavno bogastvo te odlične prostorninske dekoracije se osredotoča vrhu stopnišča pod kupolo s Herrleinovimi slikami, kjer se nahaja vrhu ovalnega pilona, okrog katerega se od spodaj gor vijejo stopnice, lepa štukaturna vaza z dvema kačama. Iz nekako iste dobe je štukaturna dekoracija (okviri) sten dvorane v škofijskem dvorcu v Ljubljani. Tu prevladuje povsod motiv copfovega venca in je izginila zadnja sled rokokoške tradicije. V ti obliki je več ko stoletna tradicija štukature pri nas koncem 18. stoletja tudi izumrla.

Uvodoma smo omenili štukaturni marmor, ki so ga tudi v Sloveniji pogosto porabljali posebno za oltarje ali kake druge bolj odlične predmete notranje opreme. Štukaturni marmor je po svojem izrazu skoro enakovreden pravemu marmorju in spada vsekakor med tehnike plemenitih kvalitet. Izmed odličnejših del te vrste v Sloveniji, ki so nastala vsa tekom 18. stoletja, omenjam vso opremo lepe notranjščine cerkve sv. Roka nad Šmarjem pri Jelšah iz okoli 1738, stranske oltarje cerkve pri Sv. Trojici v Slovenskih goricah in veliki oltar v župni cerkvi v Tunjicah iz okoli 1780, ki je eno največjih del te vrste pri nas.

Štuk je umetnostna stroka, ki se giblje prav na meji med pristnim in nepristnim. Ravno novejša doba je njemu sorodne surogate, n. pr. kot nepristno okrasitev fasade, močno gojila in tudi štuk sam nekoliko diskreditirala. Baročni štuk pa nas nepobitno potrdi o nespornih kvalitetah te stroke in reči moremo, da tvori v spomenikih razkošne svetne arhitekture v Sloveniji, ki je po večini oropana svoje ostale prvotne opreme, ravno štuk eno prvih odlik in s fresko vred zadnji ostanek nekdanjega razkošja.

Problem slovenske izobrazbe

Franjo Čibej

c) A nova koncentracija in preorientacija je nujna še iz dveh nadaljnjih razlogov: nismo samo historično preobremenjeni, nevarnost je, da sploh ne pridemo več do prave kulture in izobrazbe, če se ne preokrenemo in obrnemo od splošnega materialnega napredka in gole politične usmerjenosti zopet nazaj v duhovnost in duhovno kulturo. Kajti žalostno dejstvo je, da je naša kultura v zadnjih desetletjih kar neopazeno splahnela, se formalizirala in poplitvila v samih političnih geslih in zunanostih, da je prišla v akutno krizo in da treba novih življenjskih impulzov, če nočemo zgubiti vsega, kar je bilo vrednega.

Druga točka, ki nas navaja k novi koncentraciji, pa je dejstvo, da stavi naša doba prav danes celo vrsto vprašanj in nalog, ki jih treba rešiti. Danes je treba izobraziti najširše plasti in sloje našega naroda, danes so aktualna nekatera vprašanja socialno-gospodarskega in kulturno-političnega značaja, da ni mogoče iti molče preko vsega tega, temveč je živa potreba, iz vseh teh kulturnih in življenjskih smeri najti novo enoto in določeno smer. Zato je tudi iz tega drugega razloga koncentracija in stvoritev novega ideala izobrazbe potrebna. Katera so ta važna vprašanja, kako jih treba rešiti, koliko se tičejo našega problema slovenske izobrazbe, bomo še videli. Vse to spada k naši kulturni bilanci. A najprej moramo podati prvo točko ter izkazati v par značilnih potezah krizo in akutnost krize, v katero je prišlo naše duhovno-kulturno življenje v zadnjih desetletjih.

Nehvaležna je naša naloga, če naj kritiziramo našo dosedanjo kulturo. Neštetokrat je bilo že povedano, da v njej ni bilo več pravega življenja, da je vse polno form in navad in zunanosti, ki jih ne moremo več napolniti z življenjem. Da so se forme odločile od živega organizma in da prazne vise v zraku, ter da ni več duha, ki bi prihajal iz dušne prostosti. Skolastično smo se učili na pamet nekaj, kar je bilo v preteklosti; v ničemrnem ogledovanju samega sebe je bilo osredotočeno vse, kar že itak ni bilo gola strast in filistrska gesta. Morala je bila napisana že za vsak slučaj in izprijeno je stikala po skrivnih

Brdo pri Kranju, grad, štukatura (sr. 18. stol.)

kotičkih bojazljivih in majhnih duš; tudi religija je izgubila svoje žarišče, ni bila več solnce, ki bi iz njega izhajali topli žarki božjega življenja, bila je postala umeten stvor, kjer so bili vsi elementi po sili privezani na brezbarvno krožno središče.

Ivan Cankar je s sarkastično gesto udaril po našem trhlen slovenskem telesu, pokazal je vso nečistost naših src, vse cagovstvo in vso ogabno brezkrvno-utilitaristično moralo naših ljudi. Pokazal je, kako je najlepša ideja in beseda lahka fraza, če je vzrastla iz lažnivega telesa. Mislimo, da imamo vsi Cankarja še v dobrem spominu. Bolj važno je, da se zavedajmo tega, kar velja tudi za nas in naše življenje. Če hočemo označiti nekatere take poteze, bi se dale razbrati tele: V našem dosedanjem življenjskem nazoru je preveč naturalističnega pozitivizma. To se pravi, nismo bili zadovoljni, da so se eksaktne pozitivne vede razvile do viška, pozitivističen je postal ves naš življenjski nazor, pozitivizem je prešel tudi v metafizična in religiozna vprašanja, v probleme zadnjega zmisla in vrednosti človeškega duha vobče. Kvazi-znanstveno mišljenje je prekoračilo svoje meje, nadomestilo metafiziko in religijo, sploh celotno duhovno-vredno eksistenco. Jasno je, da je moralo duhovno življenje prenehati in posledica tega je bila brezbržnost duha in indolenca. Da navedemo zgled: Ali res mislimo, da pridemo do religioznega pojma o Bogu, če prirodoslovno sklepamo iz poljubnega fizičnega pojava na motor, ki giblje ves svet, ali na najbolj zamotane fizikalne zakone, ki so čisto teoretične fikcije in nimajo z religiozno-duhovno

sfero nikakšne zveze? Človeški intelekt je šel preko svojih meja, prevzel je vodstvo življenja, ter hotel nadomestiti vse stvarjajoče, instinktivno nasičene plasti človeške psihe. Postavil je za vredne: smotrno-racionalno gospodarstvo, naravoslovje, realno politiko, uspeh in zunanje dejanje; a zanemaril je duha, težnjo za sintezo, sistemom in totaliteto človeškega življenja.

Intelektualizem in mehanizacija sta nadaljnja dva znaka naše kulture. S prvim hočemo povedati, da je racionalno mišljenje in zavestno dejanje tako prevzelo naše bistvo, da nismo več zmožni za pristno religiozno, umetniško, moralno in ljubezensko življenje. Drugi pojem pa pomeni, da so naše življenjske forme postale prazne. Forma ni več samaposebi umljiva posoda življenja, izraz, v katerega se je zgnetlo iz pravirov prihajajoče življenje, forma je postala orodje, s katerim samovoljno razpolagamo, za našo korist in uporabo. Če danes pogledamo v priporočene in veljavne norme in nauke, najdemo sledeče enačbe, obsežnost in kvantiteto za globino, veličje in veličastnost za veličino; obrat, dovrševanje, opravljanje poslov za cilj, talent namesto impulza, bolj možgane kot silo in moč duha, uživanje in užitek za vznešenost, zadovoljnost za vest, slučajno za usodno, periferno za centralno, brezsubstanco za bistveno, razumevanje za razum in pamet, direkcijsko za vodstvo, agenturo za agitacijo, opremo za umetnost, vsakdanjo zapoved namesto duhovnega oznanjenja in blagovesti duše.⁴

č) Zaključek naše kulturne bilance ni kaj pozitiven; če smo že na podlagi mnogoličnosti kulturnih elementov prišli do zaključka, da nam je potrebna koncentracija in stvoritev novega ideala za izobrazbo, moramo to nujnost zdaj po kritiki naše kulture le še potrditi. Kako si zamisljamo to rešitev, bomo povedali v naslednji točki. Zaenkrat moramo izkazati še od ene strani, kako nam je ta nova koncentracija potrebna; rekli smo, da je naša doba prinesla celo vrsto vprašanj in problemov, ki jih treba rešiti in ki se tičejo temeljev naše eksistence in problema izobrazbe.⁵

Gre za nekatere čisto konkretne probleme, ki leže nerešeni v naši zapadni kulturi. So to na videz zelo realna vprašanja, ki se nanašajo na bodočo strukturo družbe, na notranjo obliko države in medsebojni odnos velikih držav. A gre pri tem za vprašanja, ki se tičejo globine in zadnje odločitve svetovnega nazora; vsako izmed teh vprašanj pomeni veliko idejo, ki leži v bodočnosti, ima svoj jaki vrednostni akcent; ti problemi razburjajo duše, da se naravnost z mesijanskim upanjem oklepajo teh idej.

⁴ K temu: H. Kesser, *Vom Chaos zur Gestaltung*, Frankfurt, 1925, in Spengler, *Der Untergang des Abendlandes*, 1922/23.

⁵ K temu prim. Spranger v »Die Erziehung«, I. letnik, str. 180 ss., dalje spise Schmitt-Dorotića (predvsem spise o krizi parlamentarizma in zvezi narodov), dalje A. Webrovo, *Krisis des modernen Staatsgedankens*, 1925.

Ti trije politično-socialni problemi so: 1. svetovna kriza industrijalne mase, 2. kriza političnega svetovnega reda ali imperIALIZMA, 3. svetovna kriza parlamentarne demokracije. Prvi točki odgovarja eshatološka ideja svetovne revolucije, drugi ideja zveze narodov, tretji ideja diktature. Te ideje se danes javljajo pri vseh kulturnih narodih zapada, seveda v čisto individualizirani obliki. Za naše slovenske, oziroma jugoslovanske razmere treba napraviti tele omejitve. Prva točka, ki se tiče krize industrijalne mase, za nas ni tako aktualna kot drugod; saj smo predvsem agrarna država. A problem obstoja tudi za naše razmere — pač drugod: gre za izobrazbo naših najširših plasti naroda, predvsem našega kmetškega življa. Odkar so se tradicije začele krhati, je ozadje, iz katerega izhaja kmetška in ljudska izobrazba, postalo labilno in le malokdo je videl problem, ki sledi iz tega. V svoji naivnosti skušamo restavrirati preteklost, ali pa prepuščamo ljudstvo strankarski politiki, ki s slepili omamlja človeka, a ga sicer prepušča samemu sebi in ne stori za njegovo izobrazbo skoro ničesar. Poleg tega seveda je tudi pri nas aktualno vprašanje industrijskega proletariata.

K drugi točki treba za naše razmere pripomniti tole: Nismo neposredno tangirani na vprašanju svetovnega imperIALIZMA, bolj nas tangira vprašanje zveze narodov — saj smo sosedje imperialistično ekspanzivne Italije, dalje imamo rešiti problem svojih narodnih manjšin v Italiji in Avstriji.

A tudi tretja točka ima v naših razmerah čisto svoje lice. Slovenci sami smo politično razmeroma malo zreli, politika nam ni tako v krvi kot našim bratom, zlasti Srbom; posebno velja to za našo inteligenco. A kljub temu je tudi za naše razmere prišla parlamentaristična demokracija v akutno krizo.

Ta našeta vprašanja segajo globoko ter tvorijo ozadje za vrsto novih vprašanj, ki se tičejo izobrazbe in našega ideala izobrazbe, zato se moramo z njimi na kratko pečati. Pri tem se naslanjamo v glavnem na Sprangerjeve misli ter ostalo zgoraj navedeno literaturo.

1. Proletarsko gibanje ima čisto svoj početek in sloni na ekonomski zgodovinski teoriji, ki v velikih potezah tolmači vse življenje. Ta ideologija pa se ne zadovolji s čisto teorijo, zamislila si je državo bodočnosti, v kateri ne bo nihče več izkoriščen, vsak bo pravno in tudi gospodarsko svoboden. Ta cilj je dosegljiv le z vedno večjo racionalizacijo in uniformacijo kulture: vsak kulturni delavec je tudi ročni delavec, in morda tudi narobe. Pričakuje se nova oblika zajednice, ki jo bo sicer mogoče religiozno in etično poglobiti, a vse vendarle izhaja iz ekonomskih produkcijskih razmer. Vse te doktrine teže v eno smer, v eshatologijo o predstoječi svetovni revoluciji. Oblika družbe pa, ki bo prišla, bo čisto druga, bo druga kot doslej, živeli bomo v brezrazredni družbi.

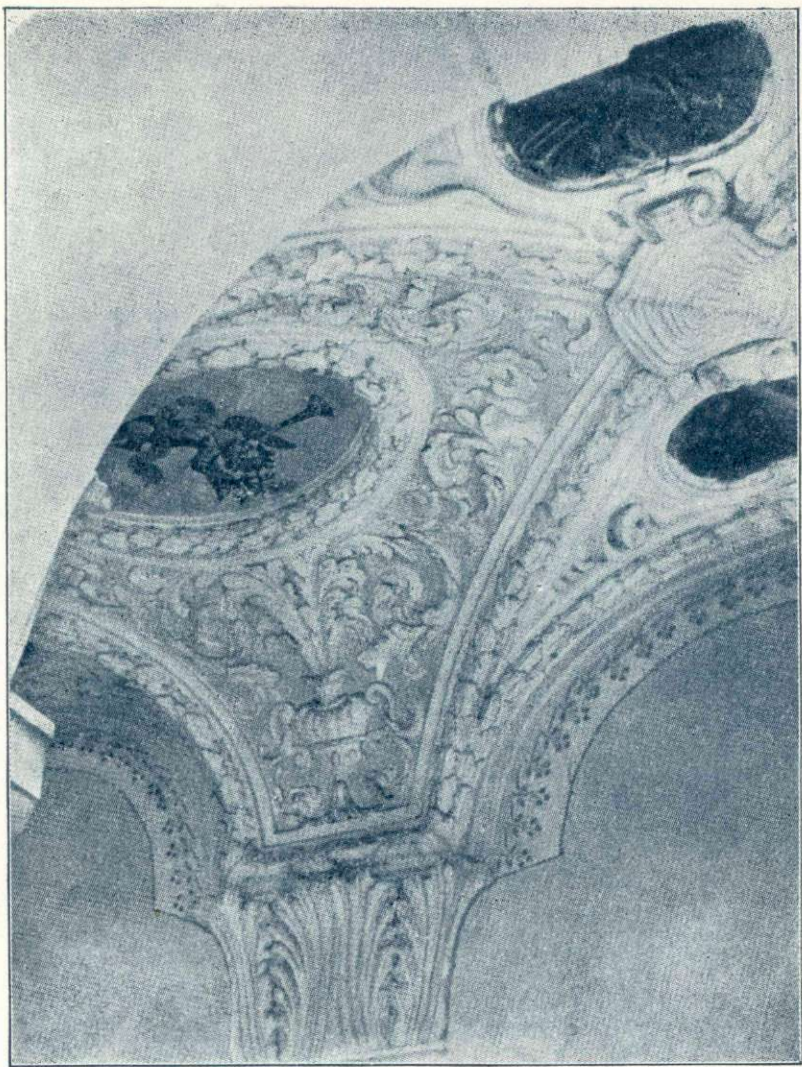
Vsakdo, kdor ima le količkaj pogleda za našo dobo in njene kulturne težave, mora videti, da

gre pri proletarskem gibanju — ki notabene zavzema pri nas vedno širše kroge in sega v plasti našega slovenskega ljudstva, četudi na prvi hip kaj malo proletarsko izgledajo — za veliko in do dna segajoče gibanje in težnjo, dvigniti se in oblikovati novo duhovno in gospodarsko bodočnost. A pot, po kateri hoče priti do vpliva, bo čisto druga, kot si jo je zamislila marksistična ideologija. V tej teoriji leži velik kos fatalizma, ki sprošča mnogo akcijskih sil in spravlja najširše mase v razredni boj; socialistična stranka je dosegla velike politične uspehe; pravih kulturnih uspehov ni dosegla, ker se ti dajo doseči le iz zavestnega etosa in produktivne ideje ter prave »izobrazbe duha«. Proletarski razred je zamudil priliko, da bi se uredil v celotno kulturo, ki nikakor ni samo kultura današnjega dne in kultura, ki sloni samo na gospodarskih temeljih. Posledica je bila, da si nikoli ni pridobil prave plasti izobražencev, da si dalje ni stvoril niti plastičnega življenjskega ideala niti izoblikovanega etosa niti specifičnih misli o izobrazbi, ki bi bile saj nekaj vredne. Doktrinarna omejenost strankarske šole je preprečila vsako širše in obsežno obzorje in niso uvideli, da si mora tudi proletarijat najprej ustvariti izobraženo elito in aristokracijo, ter da se more kulturno pomembno uveljaviti le na podlagi popolnoma preiščljene kulturne ideje. Danes so literarne ustvaritve, v katerih se izraža proletarsko hotenje, še po večini negativne, polemične, in sama polemika je vedno neplodna kot vsak razredni boj. A vse to se bo spremenilo, in šele tedaj bo mogoče iz proletarskega gibanja dvigniti pozitivne kulturne sile. Treba je, da se gibanje dvigne nad parlamentarno-politično perspektivo, tako šele bo mogel ustvariti novo kulturo. Tudi svetovna revolucija bo prišla le tedaj, če bodo duhovi zreli. Danes še ni govora o tem, ko gibanje še ni kulturno gibanje in nima lastnih izobraževalnih vrednot, da bi z njimi oblikovala novega človeka in po tem človeku novo dobo.

Proletarski socializem hoče danes preurediti državo in vse meddržavne odnose, na podlagi razreda, ki je menda v vseh državnih gospodarskih telesih, hoče izločiti državo. A moderna država je stvor dolgega razvoja in se ne da s tako enostavnimi sredstvi premagati. Treba se drugače vživeti v vse življenjske zakonitosti, če hočemo državni ustroj spreminjati.

2. Kriza političnega svetovnega reda ni prav nič manj važna kot kriza proletarskega gibanja. Čudno je le, kako neodvisno od socialnega gibanja je potekala ta kriza kapitalističnogospodarskega in nasilno-političnega značaja. Zdelo se je, da gre pri tem za vprašanje, bodo li obstale nacionalne države, oziroma ali ne bo bodočnost prinesla konsolidacije v meddržavnih odnosih.

Vprašanje pa leži v drugi smeri: bo li zmagala ideja sile in moči ali pa ideja pravne države? Če se zgodi prvo, tedaj bo prinesla bodočnost gospostvo ene države — če pa prodre misel prava, to je prepričanje, da si velike države

Begunje, kaznilnica, svod s štukaturami
(2. pol. 17. stol.)

morajo svoje vplivne sfere v določenih mejah medsebojno garantirati, tedaj ne sledi morda svetovni mir ali vseobsegajoča pravna zveza vseh narodov, pač pa novo ravnotežje velesil, ki bi utegnilo biti do neke meje fiksno.

Zveza narodov sicer obstoja, a kako jo treba tolmačiti, je danes še nejasno. Če hočemo neugodno soditi o njej, treba reči, da je danes le nova oblika, ideološka odeja, v kateri vodijo današnje velesile svojo realno politiko; če sodimo dobro, je zveza narodov nova oblika, kako se sklepajo pogodbe in zveze, morda poglobljena oblika, po kateri se velesile medsebojno sporazumljajo, da se prepreči enostranski imperializem. Po svoji ideji pa bi zveza narodov morala biti nekaj drugega. Pacifizem in misel o svetovnem miru sta gotovo utopiji, za tako misel se more navduševati le človek, ki ne zna politično misliti, ne pozna instinktov in gonov človeške psihe ter ne računa z gospodarskimi činitelji. A možna je zveza narodov v drugem zmislu, da zastopa idejo ravnotežja, regulacije in garancije, da se obstoječe velesile združijo po mednarodnem pravu v novo velesilo, ki bi torej slonela na jaki kulturni ideologiji. Taka ideja pa se da uresničiti le z novo vzgojo in izobrazbo, potrebna je čisto nova politična miselnost, ki jo moramo vzgojiti v vseh kulturnih narodih, treba pripraviti tla za novo evropsko zajednico, vzgojiti pošteno realno usmerjeno politično mišljenje, izločiti fantastiko, zlasti pa lažnivo oboževanje samega sebe, gojitev kulta herojev in nacional-

nih zastarelih tradicij. Vse to ne pomeni ne za realno politiko nič, a tudi ne za duhovno kulturo nič. Kaj bo prinesla v tem pogledu bodočnost, danes ne moremo še prav nič reči. Jasno je le toliko, da gre pri tem za važen kulturni problem, ki ga moramo vpoštevati zlasti v naši nacionalni vzgoji in izobrazbi. Naša vnana politika je gotovo preidealna, vidi preveč idejo zveze narodov in ne vidi sedanjega stanja zveze narodov. Prehitro smo zadovoljni s tem, da smemo ohraniti to, kar imamo, in pozabljamo na dolžnosti, ki jih imamo napram svojim narodnim manjšinam. Tudi v tem pogledu sledijo za našo slovensko, oziroma jugoslovansko izobrazbo nove smernice.

3. Tretja stran našega socialno-političnega ozadja, ki sega v duhovno-kulturno in izobrazbeno sfero, se tiče krize parlamentarne demokracije. Ideja parlamentarne demokracije je bila nekoč živa, zdela se je sama po sebi razumljiva, zanj so se potegovali z najintenzivnejšo moralno silo. Kaj vsebuje ta ideja, je danes tako znano, da nam ni treba o tem govoriti. Važnejše je danes spoznanje, da parlamentarna demokracija ne vsebuje več tega, kar je nekoč bilo v njej, postala je zrel sad, ki ne ostane več na drevesu, odpade, ali pa gnije že na drevesu. Parlamentarna demokracija je postala gola tehnika, tehnična metoda, kako najti »državno voljo«; zagovarja se s tem, da ni boljšega sredstva, da odloča baza splošne enakosti, reprezentance, stvarnosti in večine. A za vsem tem tiče čisto drugi in iracionalni elementi: danes odločajo predvsem velike gospodarske interesne zveze in (od teh po večini odvisne) strankarske organizacije; tema dvema grupama je parlament le sredstvo — ne odločajo pa, izključene so čisto etične in idealne sile; kar te vplivajo — vplivajo izven parlamentarne tehnike.

Posledica je, da je kljub vsej ideološki potvorbi država prešla v roke gospodarskih in ideoloških grup in tudi ostalo poslovanje te demokracije je prišlo v »krizo«. Vera v to demokracijo je pri vseh plasteh našega ljudstva izginila, država se zdi, da ni nič drugega kot le zastopnica gotovih interesov. Taka miselnost pa je nedopustna — država kakor vsak drug ideal potrebuje vere. Ta politična vera si danes išče povsod novih form državnega življenja, in ni slučajno, da se na raznih koncih in v raznih oblikah javlja oblika diktature. Spomnimo le na Rusijo in Italijo, i diktatura proletariata i nacionalistično-tradicionalistična diktatura sta skušali biti produktivni in sta tudi v resnici ustvarili mnogo novega. A nihče ne bo verjel, da pomeni že sama misel o diktaturi napredek; ta problem je politično še čisto nepremišljen, le še zmeden kompleks, ki vsebuje v sebi bodoče nove tvorbe. Toliko je danes jasno, da naj prinese državno in človeško kulturno obnovo; za idejo diktature leži pričakovanje, da se rešimo političnih klik in njihove povprečnosti, leži hrepenenje in teženje za veliko osebnostjo, ki naj bi iz sebe ven predrugačila svet.

Velika osebnost pa je tisti, ki ima kraljevsko misel. Diktatura je nezmisljena brez velike ideje. Stara mašinerija ne posluje več, če nima sile, ki izhaja iz novih stvarjajočih idealov. Kdor ima veliko idejo, naj bo vodnik in gospodar.

Ta ideja pa ne more biti vzeta iz zraka, ne sme biti samovoljno prilaščena potvorba istinitosti, zakoreninjena mora biti v življenju in zlasti v zdravi ljudski misli. Ljudstvo samo pa ni nič samo po sebi, je prej letargična masa kot produktiven činitelj. Zato ne zadostuje, da postavljamo voditelje in verujemo v njihovo poštenost in veliko dejanje, ljudstvo samo mora biti saj toliko zrelo, da v zreli, samostojni sodbi in odločitvi pristane na svojega voditelja. Vprašanje je torej obojestransko prepleteno — za naš problem slovenske izobrazbe sledi marsikaj, vzgojiti moramo elito in široko plast večine našega ljudstva, vzgojiti in izoblikovati jih moramo res po vrednem idealu, ki bo segel v duha in etos in iz tega etosa rešil tudi vprašanja, ki so na videz socialno-političnega značaja, a v resnici segajo do točke, kjer se v človeku vzbuja duh, etos in svetovni nazor.

S tem zaključujemo svojo kulturno bilanco; marsikaj smo razbrali za naš problem — sedaj je naša naloga, da napravimo poskus koncentracije za bodočnost in iz tega kulturno-socialnega okvira izluščimo ideal za naše slovensko izobraževalno prizadevanje.

Leto 1926 v razvoju slovenske umetnosti

Ko gledam nazaj na umetniške dogodke zadnjega leta, se mi zdi, da bo ohranilo v zgodovini slovenske umetnosti poseben pomen kot leto odločnega preokreta na vseh poljih oblikujočih umetnostnih strok. Različne stroke so namreč nezavisno druga od druge ustvarile dela, katerih zrelost in časovnost obenem dvigata našo umetniško produkcijo visoko nad nivo provincialnega ustvarjanja, obenem pa v domačem razvoju ne pomenijo toliko zaključkov dosedanjega kakor mnogo bolj začetke, ki obetajo za naslednji čas še večji napredek in slovenskemu umetniškemu življenju tisto zrelost in napetost stvariteljske sile, na katero smemo resnično biti ponosni. Mislim v prvi vrsti na pojave v slovenskem arhitekturnem in slikarskem življenju. Na eni strani razmah Plečnikove arhitekturne šole v življenje, na drugi pohod Mladih po laborike v svet in ustvaritev del, ki so bila soglasno priznana za dovršena in temeljna za bližnjo bodočnost.

Razmah Plečnikove arhitekturne šole je velepomemben za našo arhitekturno ustvarjanje, ker ta dela predstavljajo samostojne, na višku modernega pojmovanja in ustvarjanja stoječe rešitve nalog, posebno pa, ker so odločen faktor jasne, ne dvoumne ali omahljive discipline ter istočasno ocenitve lastnih moči in kakovosti lastnih stavbnih materialij. V treh smereh je bila to leto temeljito zastavljena lopata, v vseh treh smereh z rešitvami danih problemov, ki

do baroka nazaj v naši stavbni zgodovini nimajo para ne na elementarnosti velikopotezne koncepcije, ne na samozavesti, s katero se predstavljajo, in ne na družabni pomembnosti. V področju cerkvenega stavbarstva sta nastali dve veliki deli, pri katerih je vse usmerjeno preko generacije, ki ju ustvarja, v nove čase. V področju svetnega stavbarstva pomenita isto stadion in stopnišče Trgovske in obrtniške zbornice v Ljubljani ter v aranžiranju trgov in mestnih vedut ureditev Šentjakobskega trga v Ljubljani.

Nisem zastonj omenil v ti zvezi baroka. Kajti vse, kar je med njim in nami, je ali dekadenca baročnih oblik ali pa eklekticizem historičnih formul, pri čemer nove rešitve tlači očividna negotovost, pomanjkanje stvariteljske fantazije, ki edino more pregnesti celoto, ter popolna nejasnost glede estetike materiala in oblik. Razmerje sedanjih do teh arhitektur (vzemite za zgled samo Narodni dom z ogromno, prostorninsko ubito vežo in kljub monumentalnemu hotenju nemonumentalnim stopniščem, ali Narodni muzej z nepraktično visokimi prostori, katerih upravičenost je samo v estetskem učinku zunanjsčine in s prav tako nelepoto pretrgano celoto veže in monumentalnega stopnišča, ki je vsled svoje nepraktičnosti in nerodnosti višek možnega; spomnite se katerekoli velike cerkvene stavbe 19. stoletja, n. pr. župne cerkve v Žireh itd.) je kakor doneča, puhla fraza v primeri s preprosto, točno besedo misleca, ki brez ovinkov označi bistvo stvari. Tak je barok, tak je značaj novih del, o katerih govorimo. Barok je ustvaril v Mestnem trgu tako estetsko celoto, da tri desetletja po potresu uničujejo njeno lice, a jim do danes ni uspelo razdreti prvotnega značaja: en sam, nedvomno preračunjen poudarek, rotovž in en sam nameravan okras prostornine (Robbov vodnjak), vse drugo pa sama igra črt in ploskev, skoro absoluten, v rafinirano perspektivo premaknjen shema in vendar skrajno vpoštevanje naravnih predpogojev obenem. Barok nam je dal ne samo harmonične, ampak obenem naravnost pretresujoče samozavestne prostornine v šenklaški cerkvi in nunski cerkvi; barok je ustvaril veže in stopnišča v naših starih odličnih hišah, kjer je veža res veža in stopnišče prijetna igrača arhitekturnih oblik in premišljenih razsvetljav, in te prijetno in brez truda dvigne tja, kamor te pelje pot v višja nadstropja. Barok je znal postaviti formo kot formo, da te sama prevzame brez ozira na material ali slučajno okrasitev. Tako ostane ogrodje Mestnega trga učinkovito brez ozira na slučajno okrasitev ali neokrasitev posameznih fasad, tako učinkuje skoro naga arhitektura nunske cerkve jačje kot vsestransko podprti in dekorativno tolmačeni prostor stolnice, a prav tako so stavbe 19. stol. celo s svojim dekorjem prazne in tipična primera zunanjsčine trnovske cerkve ali Narodnega doma delujeta kot surov shema, ki se ga ni doteknila oblikujoča roka čutečega in estetsko snujočega človeka-umetnika.

Take neminljive kvalitete vsebuje umetnost Plečnikove šole v vseh smereh arhitekturnega ustvarjanja. Če ne najdejo ta dela splošnega glasnega odmeva, je vzrok pač ta, da naša generacija še vedno nima čuta za prave kvalitete umetniških del in ne ume zavzeti napram novim pojavom stališča brez predsodkov. Kdor ima odprto oko, pa čuti, kako je zadnje

leto nevidna roka segla pod ramo mestnemu stavbnemu uradu in pomaknila njegova dela na nivo, ki ga pri nas že zdavnaj nismo bili vajeni. Kako bahato, velikomestno se je razmaknila cesta pred glavnim kolodvorom in vsak robnik vrši svojo službo s tako resnostjo in samozavestjo kot bi šlo za najvažnejši posel. Kako je čez noč izginila puščava in puščoba s trga sv. Jakoba! In čuli smo, kako se snuje Turjaški trg v monumentalno idilo, kakršne občudujemo v najintimnejših italijanskih trgih. Rešitev s kakim spomenikom — ni treba, da je ravno kralj Peter I.!, — ki jo je predlagal dr. K. Dobida, moremo samo priporočiti! — Kaj so stopnice, ki ne utrujajo, ampak so sama udobnost in igra motivov, postavljenih v luč pred poltemnim ozadjem, to po dolgem času zopet doživljamo v Ljubljani pri novem stopnišču Trgovske in obrtniške zbornice. In kdor hoče doživeti, kako jih je mogoče udobno speljati na višino, naj si ogleda stolp v Bogojini. Pred tem dejstvom preneha vsako modrovanje o tem, zakaj ima stolp tako in ne drugačne oblike. Trgovska in obrtniška zbornica pa, ki je opremljena vsa z domačimi močmi in domačim materialom, je ob elitni popolnosti obdelave in forme obenem najboljši dokaz, da so naši obrtniki pod primernim vodstvom zmožni izvrševati tudi najizbranejša dela in da absolutno več ne drži še vedno ukoreninjena misel, da se moramo za finejša dela posluževati le tujih sil in tujih materialov. Delo v zbornici pomeni poleg uresničenja velikih estetskih kvalitiet posebno utrditev naše stvariteljske samozavesti. — Šišenska cerkev naj bo v drugi smeri potrditev tej sorodne misli, namreč, da ima vsak material, ki ga njegovemu pristnemu značaju primerno porabimo in kombiniramo, popolne estetske kvalitete, ki jih je treba samo dvigniti iz njega in jih njegovi skromnosti ali bahatosti primerno podati. Surova opeka, naravni značaj betona in naravna bela stena so trije osnovni elementi, ki nastopajo v notranjsčini te cerkve, katero odlikuje za naše razmere brezprimerna monumentalnost. Surova opeka se kaže v spodnjih delih okvirnih sten, v valjih stebrov, v obhajilni mizi in prižnici. Za človeka z današnjim pojmovanjem estetike in monumentalnosti je to pač nemogoče! In vseeno vas lahko en sam obisk prepriča, koliko mehko in nevsiljive elegance veje po tem prostoru in tista mehko, ki jo v izrednih kombinacijah ustvarja edino zlato, je naravnost osnovni motiv estetskega doživetja v tem prostoru. O otipljivih kvalitetah te in bogojinske cerkve, ki jih tvorijo slikovite kombinacije arhitektonskih elementov, prostornih razporeditev in svetlobnih poudarkov, mi pač ni treba več govoriti.

(Dalje.)

Zapiski

Slovensko slovstvo

Alojzij Gradnik: *De profundis*. Ljubljana, 1926. Založba »Jug«. Str. 112.

Med onimi slovenskimi liriki, ki so rasli vzporedno ob moderni, uspešno se hraneč z njenimi umetnostnimi spoznanji in dognanji, priznavam Gradniku odlično prvenstvo. Navedena pesniška zbirka sicer ni trdno oporišče za tako mišljenje, če

jo motrim izolirano, ali celo z opazovališča borbene sodobnosti, a to moje prepričanje sloni na celoti njegovega dela, ki ga moramo že danes, če naj izrečemo pravilno in pravično sodbo o njem, presoјati v tako zamišljenem okviru, upoštevajoč pri tem že tudi zgodovinsko ozadje časa in kulture. Moj vidik more biti končni sodbi, kakor tudi pesniku samemu le v prid, ker osnovna črta notranje rasti pri Gradniku ni linija ali lok izprožene vzmeti, ki se nikjer ne ustavi, razen v začetku in koncu, marveč je to spirala neenakih krogov, kjer se obroč prepleta z obročem, ožarjen zdaj od močnejšega zdaj od slabjšega vala luči. Ta menjava svetlobe, ki se razteka iz neskončnega ozadja in tvori, ko se umiri in izkristalizira, prekrasen okvir za oder življenja, je edina vidna razlika življenjskega nazora in čuvstva; manifestira se navidezno neenotno, a nima seveda nič opraviti z »razdobji«, ker se vsa drama srcá vrši in završi na eni sami, prvotni ploskvi. To osnovno lice je pri Gradniku bližje Cankarju kot Župančiču, če mu že za hrbet postavimo primero iz sveta, kjer korenini, čeprav izrečno izključujem vsako osebnostno analogijo. Kajti ta osnovna struktura duhovnega obraza je vselej le odraz nadosebne elementarne zakonitosti in kozmične usodnosti, dar ali kazen višnjih moči. To mi pojasni marsikaj, kar se navidez pač zdi neobičajno, tako na primer šele zdaj, ob tretji zbirki jasneje razberem globljo vzročnost sil, ki so si v medsebojnem borenju podajale roké, da ali vzdrže svode neskončnosti ali pa podležejo oblastem sveta. Mojim očem se zdajle odpirajo brezna, kjer vidim razodeto podobo enega človeškega srca, enega življenja, enega trpljenja — podobo, ki jo ožarja srebrni blesk samote in pa mrzli, mrzli svet brezupnega ponosa, ki vanj ne vodi cest nobena in odkoder ni poti nazaj k belim stolpovom bratstva. Razodeva se mi osnova duševnih tal, kjer so pronicali podtalni viri življenja in ustvarjanja. Razdrta enotnost totransko usmerjenega svetovnega nazora in resničnosti, ki se z usodno neobhodnostjo izmika praznim rokam, zaustavlja pogon notranjih sil. Kriza individualizma se pričenja rano in iz začaranih mejâ kulturne epohe, ki kulminira v visokem vrhu stoletja, vezoč par desetletij v sklenjen krog, ni za človeka, ki sledi mračnemu demonu zemlje, izhoda nikamor — ne naprej, ne nazaj. Tu se pričenja osebna tragika, ki izpodmika tla življenjskemu nazoru in čuvstvu, v enaki meri pa tudi stavlja usodne meje tvorni sili pesniškega genija. Prvotna neposredna življenjska radost se umika trudni resignaciji, ž njo ugaša žar mladosti, ker ga ne hranita več ekstatična svoboda sproščenih sil in opoj zemlje, ki sta na vek prešla. Stiska duše je ogromna, a iz kaosa zrušenega osebnega sveta ni nobenega razgleda do nove zemlje, ker on v bistvu ni duhovni človek, ki bi poznal etično žrtev in religiozno vdanost, ki nas edini moreta postaviti v višjo resničnost objektivnega, nadosebnega sveta. Solipsizem in ponos mu branita na pot spokornosti duha, rajši biča upornost poraženega srca z brezupnostjo salomonske modrosti nihilizma. Takšna brezpogojna pokorščina svojemu demonu, ki ali ne more ali ne sme drugače, povzroča pač metafizično nujnost tragike. Prav radi te usmerjenosti je Gradnik skrajno oseben in z njegovega

notranjega obraza ni mogoče razbrati občečloveških potez. Eterično tišino in nežnost, ki od časa do časa z belim prtom sproščenega miru pregrneta mrakove duše, prebujajoč v nji srebrne slutnje onostranstva, vselej preglasita nagon in kri in zato pri njem ni svetlo niti takrat, ko se, pač le na videz, obrnjen od vsega snovnega, zamika v blede privide zadnjih, nadzemskih skrivnosti. A smrt je njemu le spovračanje osebnega, ne začetek novega življenja. Tu moremo govoriti pač le o snovni metamorfozi, obrisi duhovnosti niso še vidni niti v osnovi. Spovrača se z gorečih mejâ, ki ločijo dvoje svetov, in pada v brezna varanega videza, gnan od sredobežnosti svojega bistva. Moč univerzalnosti in večnostni pomen zadobi njegovo ustvarjanje le redko, povsod tam, kjer so prvine, doživetja in pesniške oblike občutene in podane simbolno.

S tem smo dospeli do osnov umetniškega oblikovanja, čigar prvine so pač pognale pod varstvom duha moderne; njen idejni in formalni vpliv je povsod očiten, deloma opazimo celo vpliv mnogo starejše tradicije. Kljub temu najdem marsikaj, kar ga ostro loči od nje in ga individualno svojstveno karakterizira. Te posebnosti so mešani plod rase, tradicije in zgodovine in pa osebnega temperamenta in naziranja. Tam, kjer preneha zunanji vpliv, ga označuje prirodnost, neposrednost in sila, ki sama vre v izraz, a le v prvi zgodnji dobi, ko še ni sledu o utrujenosti, vsaj stvariteljski ne, pozneje se neposrednost umika oblikovni iskanosti, parnasovstvu in formalizmu, intuicijo notranjega pogleda nadomešča abstraktno pojmovanje brez žara emocijalnosti in brez moči prepričevalnosti. Razodeva se racionalistična in klasicistična usmerjenost, tako so razumljive tudi vse prozaičnosti in formalni pesniški rekviziti, ki nadomeščajo pristnost. Fragmentarna uspelost močno pogreša zadnje odločilne črte in odvisnost od materiala in tehnike zastira čar lepote, ki se odkriva le tam, kjer je dosežena skladnost, ki veže notranji in zunanji element v novo, višjo, sintetično enoto. Prav radi tega sem prepričan, da resnični ceni njegovega dela ni v prid, če ga estetski dilentatizem naše žurnalistične kritike postavlja ob bok — Prešernu! France Vodnik.

Rosna jutra. — Naslov je simbolična označitev pesniške zbirke, ki so jo izdali maturanti mariborske gimnazije. Krivico bi delali mladim literatom, ako bi jih opravičevali zgolj z njihovo mladostjo (Tabor z dne 16. t. m.). Ni morda vse dozorelo, toda iz zbirke veje resnično pesniško občutje. Izžareva pa samostojno mislečega duha, ki hoče ustvarjati in izluščiti novih vrednot in lepot. Kvantitativno ne nudi mnogo: Sedem večina liričnih pesmi, dvoje črtic in dramatični odlomek nam odkrivajo hrepenenje in čutenje pesniške generacije, ki se zbira krog svojega glasila »Stražnji ognji«. Prevladuje lirika in to refleksivna. Kar je ljubavnih pesmi, ne pomenijo novih potov. Vse to je bolj epigonsko. Župančič je vsem prešel v meso in kri. Tem zanimivejša pa je miselna poezija, ker nam razkriva mišljenje in stremljenje mladine, ki postaja zopet aktivna izza neplodnih let strahote. Svetovna vihra je vrgla mladino iz ravnotežja in ji prinesla globoko razočaranje. Ne sluteč, da služi le izrastkom, se je izpostavljala v metežu nacijonalizma in kapitalizma, toda njene nade in težnje so se

izprevrge v čisto nasprotno smer: borba je končala na krvavih poljanah. Mladina se zaveda svoje zablode in se vrača k prvotnim temeljem naše duhovne kulture: k evangelijskemu krščanstvu. Krist, Tolstoj, Rolland so vzorniki doraščajoče generacije. V dušah mladine vstaja zopet človek, njegova svetla misel in njegova prirodna pravica. Občečloveška misel daje noto pričujoči zbirki: »Glej, jaz čutim, da človek mora ljubiti ves svet, človeštvo celo, da mora za njega trpeti, se dati na križ pribiti, da to mora, mora, kdor resnico ljubi in spozna, da bič človeštvo bije, ki si ga samo plete« itd. Mladina zaupno pričakuje prerodenja družbe, veruje v njeno veliko nedeljo. Toda v njej živi prepričanje, da je naša družba mnogo grešila, da je često zidala na pesku in se majejo njene osnove. V daljavi vidi svitati nove zarje: ex oriente lux. Vizijonarno zre boj zapada in vzhoda: »Zapad umira. To vem, to čutim. Bolan je, gnjl je, naj umre. Ne, ne umreti, premogočna je njegova mehanska moč. On ustvarja. Iz te zemlje bogastva koplje, z energijo silne misli svoje išče novih elementov, gradi palače, mostove, preko morij pluje, v zraku vlada in na zemlji. A srce je prazno, prazna duša je in kruta. Ljubezni ni, ni je solnčne, lepe, ni je ljubezni vsečloveške. A val mogočni pride, iz vzhoda pride, vse razčisti, vse objame, prerodi. To verujem!« Mladina gleda s pesimizmom na evropsko civilizacijo in se vdaja mračni Spenglerjevi filozofiji, ki propoveduje razpad zapadne kulture. Goji pa eno trdno vero: v Slovanstvu gleda odrešenika človeštva, ki pride, da izleči socialne rane. »Da vzhod pride, mora priti ves mlad, močen in zdrav, ves dober, ves človeški.«

Značilno je, da mladina ne opeva več motivov, kakor smo bili vajeni doslej. Nič več ji ni mar dekletove ljubezni, prekipevajočih slasti, ne rosnih juter, cvetočih trat, žuborečih potokov, večernih zarij. Vse mir, vesoljstvo, neskončnost, večnost so vprašanja, ki vznemirjajo mlade duše in dramijo njihovo emocionalnost. Vsa zbirka je pisana nekako sub specie aeternitatis. Verska filozofija Bergsonova diha iz nje, poezija francoskih in čeških mistikov kaže jasne sledove. Novi rod prisluškuje najglobljim utripom človeškega srca in vesoljnega stvarstva. Njegov duh je vseobsežen, fantazija smela, zunanji izraz adekvaten notranjemu doživetju. Kar je močnejših natur, hlastajo za lastnim izrazom (Stangl, Ferme). V bistvu rišejo lastno duševnost, dogajanje v svoji notranjosti: predstave doživljajo v sebi in jih precejajo skozi skalo subtilnih občutkov, da zadobe zunanjo formo, ekspresijo. Zato so logični nezmisli in paradoksi (v molku golče, svetla tema, kriki nerojenih življenj, ti si grešnik in svetnik itd.) le zunanja oblika, senca notranje tvornosti. Razumeli jih bomo šele, ako jih sintetiziramo, notranje doživimo (ne reproduciramo!). V abstrahiranju zunanjega sveta radi sežejo po ne navadnih metaforah, simbolih in alegorijah. Ne zanima jih predmet sam, nego njegova ideja, rekel bi njegova duša. Vsebinska in oblika pa sta tako tesno spojeni, da se z mislijo rodi tudi odgovarjajoči izraz.

C. Spindler.

E. Gangl: **Hram slave**. Ljubljana, 1926. Natisnila Učiteljska tiskarna. S'r. 152.

Ta knjiga pomeni zelo reakcionaren čin, najsi jo že presojamo z umetniškega ali nacionalnega sta-

lišča, radi česar umevno odpade nujnost podrobne analize. Umetnostni vidiki so tu izključeni, ker ti a priori predpostavljajo umetniško osnovo dela, ki more biti istovetna kajpada samo z neutrudljivo notranjo borbo duha, stvariteljsko oblikujočega življenje. Ta osnova v danem primeru manjka popolnoma, saj o kakšnem naporu duševnih sil v navedenem zmislu ni nikjer sledu. Osebni odnos do predmetov danega sveta ni živ, neposreden in resničen. Izraz, ki je brez barve in vonja in emocionalne svežosti, je sam najočitnejši znak nepristnosti doživetja in okorelosti duševnega pogleda. Idejno karakterizira zbirko bledokrvnosti misli in čuvstva, v snovno-nacionalnem pogledu še posebej plitvo in nerealno, sentimentalno zanešenjaštvo, ki se je davno davno preživelo; a oblikovno predstavlja epigonstvo v tretjem kolenu, ki ne razodeva posebne spretnosti in iznadljivosti niti v posnemanju tujih snovi in oblik. Brezpomembnost celotnega dela bi nas brez nadaljnega mogla oprostiti dolžnosti, da o njem poročamo in če smo to vseeno storili, izjavimo naravnost, da nas niso vodili oziri na avtorja in njegovo delo. Knjiga je namreč zgovorna priča o tem, da pri nas še zmirom obstoja tip literata, ki ni neškodljiv radi vpliva, ki ga ima na vzgojo slabega okusa. Umetnosti in napredku narodne kulture je nestvor v napotje, a po fiziognomiji spoznamo v njem utelešeno izvestno reakcionarno miselnost naše inteligence.

Ta knjiga ni kri naše krvi, ni ogenj našega duha, ni sol naše zemlje. Spačeni lik, neizkristalizirane duševne usmerjenosti bôdi bodočnosti prežalostni dokument iz dni, ko se je duhovni spor slovenske zemlje razmahnil v orjaško borbo za novega slovenskega človeka, ki bo, vselej resničen in zvest samemu sebi, zavrtal edinole v lastne osnove, da zajame iz širokega dna občečloveškega bistva.

France Vodnik.

Iz tujih literatur

Nemško slovstvo

Hermann Wendel: **Aus der Welt der Südslawen**. J. H. W. Dietz Nachfolger, Berlin, 1926.

Kakor večina Wendlovih dosedanjih publikacij, je tudi ta knjiga zbor njegovih člankov, ki so izšli v različnih nemških časopisih. Gradivo je grupirano v petih skupinah. Prva ima naslov Politisches; izmed člankov omenjam dober informativen pregled jugoslovanskih strank in njih uspehov povodom skupščinskih volitev l. 1923. V sicer dobrem pregledu jugoslovanskega časopisja mu zamerim, da med reprezentativnimi revijami prezre »Dom in svet«. V oddelku Historisches se obširno peča s sarajevskim atentatom. Pod Sozialistisches je zbor živahno pisanih člankov o razmerju marksizma do jugoslovanskega vprašanja, o zgodovini srbskega socializma in oris osebnosti kot Svetozar Marković, Dimitrije Tucović, Dušan Popović in Kristo Botjov. Prijetno, v rafiniranem časnikarskem žargonu je napisana četrta skupina Von zwei Südslawienfahrten 1924 und 1925. Nas posebno zanima Frühling in der Steiermark, ki je poezije poln popis pota skozi Slovenijo. Nič ni prav za prav na prvi pogled na teh dveh in pol straneh in vendar toliko in s tako simpatijo napisanega, da

mora vzbuditi ljubezen do naše domovine. Ob luninem svitu se pripelje v Ljubljano: »Auf seinen Lichtern schwebt das liebe Ljubljana auf uns zu. Und die töricht-süße Frage einer schönen Frau daheim wird wie eine Liebkosung in dieser erfüllten Maimacht wach: »Heißt Ljubljana nicht: Ich liebe dich?« — Ja, aller Grammatik und Etymologie zum Trotz: Ljubljana heißt: Leben, ich liebe dich! Ich liebe dich! — Im Unendlichen über uns funkelt mit überzeugendem Glanze die Venus.« — Končno je zbral v skupini Nachdichtungen 11 jugoslovanskih pesmi, med njimi Im Schnee Simona Jenka.

Kljub priložnostnemu, časnikarskemu postanku je tudi ta knjiga polna vsebine, ki dokazuje temeljito poznanje predmeta, o katerem razpravlja. Frst.

Südsteiermark. Ein Gedenkbuch. Herausgegeben von Franz Hausmann. Graz, Ullr. Mosers Buchhandlung, 1925.

Knjiga je skozi in skozi propagandna. Njen namen je buditi zanimanje za južno štajersko in utrjevati v Nemcih prepričanje, da je to vsaj kulturno nemška zemlja, ki se mora prej ali slej priključiti nazaj k nemškemu kulturnemu svetu. Zato je posvečena nemškim žrtvam krvavega dne v Mariboru. Večina od preko 50 spisov te knjige je informativnih in brez znanstvenih aspiracij. Njih namen je pokazati, kakšno vlogo ima nemška kultura v tej zemlji in seve tudi kakšno zaslugo za njene sedanje prednosti. — Eden najtemeljitejših člankov je vsekakor oni W. Schmidta Südsteiermark im Altertum, ki predstavlja za naše, sistematično še tako malo obdelane spomenike prazgodovinske in rimske kulture prav uspel poskus. Naslednji članki R. Sieger, Die landschaftliche Gliederung des Unterlandes, Fr. Heritsch, Die geologische Erforschung Untersteiermarks, G. A. Lukas, Die geographische Bedeutung Untersteiers, in M. Rüpschl, Untersteirisches aus dem Mittelalter, so zanimivi, vendar predstavljajo in tolmačijo vsa dejstva tako, da pokažejo zaslugo nemške znanosti za to zemljo in utemeljijo svoje naziranje s tem, da je sedanja državna meja nenaravna in krivična. H. Egger, Studij in ohranitev gotskih spomenikov na južnem štajerskem je prepovršen, da bi vsaj naznačil znanstvene vrednote južnoštajerskega gradiva, kjer se je pod jugoslovansko upravo že marsikaj ugotovilo, kar je poprej nemška zanemarila ali zamudila. Fritz Nowotny, Južnoštajerski gradovi, nas absolutno ne zadovolji; našteje jih sicer precej popolno, podatki pa so pri večini zelo površni in niti od daleč ne odgovarjajo temu, kar bi lahko pričakovali, posebno pa odpove kulturnozgodovinska in umetniška stran. Sledi Popelke opis Franc Táhy, grajski gospod na Štatenbergu. Zanima nas zopet članek W. Suida, O južnoštajerskem baročnem slikarstvu, ki nam nudi nekaj podatkov o H. A. Weissenkircherju, Fr. I. J. Flurerju, J. A. von Mölcku in M. Göblerju. Tudi ta spis je nepopoln in prezre mnoga, sicer že znana dejstva, a vseeno nudi za to še nenačeto ledino nekaj oporišč našemu preiskovalcu. Članki o nemškem gledališču, muzikalni kulturi, šolski zgodovini Schulvereina, Südmarki, sadjarstvu in vinarstvu, nemškem telovadstvu in nemškem časopisju na Južnem štajerskem, so vsi pisani z namenom povzdigniti pomen nemške kulture v ti deželi. Sledita članka o Novem Kloštru in o Žičkem samostanu. Serija člankov obdeluje nato zgo-

dovinsko važne osebnosti nemškega pokolenja, ki so delovale in živele na Južnem štajerskem. Opisani so poleg drugih J. S. Popowitsch (n. b. Slovenec!), nadvojvoda Janez in njegov pomen za Južno štajersko, Tegetthoff, R. G. Puff, Ferd. Mallitsch, H. Wolf, Kernstockova mladost, Bartsch in Južna štajerska in dr. Dva lepa zgodovinska članka je napisal H. Pirchegger, in sicer Maribor v stari dobi in grad Zgornji Ptuj. J. Krebitz piše o novem mostu čez Dravo v Mariboru, M. Hlawatschek o delavnicah južne železnice v Mariboru, H. Mast o Falski elektrarni, K. Bienenstein o Mariji Devici v Puščavi, H. Rieger o Trbovljah in Fr. Hausmann o Brežicah. Knjigo zaključuje Alfred Amschl s sestavkom Wiegenland, ki je posvečen Ptuj, haloškim goricam in Mariboru. Pretkan je s toploto mladostnih spominov.

Kljub kulturtragerski tendenčnosti vsebuje ta knjiga marsikak dragocen sestavek in bo v celoti dobro služila kot informator o tendencah, metodah in uspehih nemškega kulturnega dela in prodiranja na jug. Znanstvena stran je v večini slučajev podrejena propagandni, sega pa kljub temu tako daleč v preteklost in sedanost Južne štajerske, da bi si le želeli, da bi naša propagandna literatura mogla pokazati dosti takih del, tako prožetih z ljubeznijo in še več, naravnost s strastjo do domačije, kakor je ta, ki je napisana proti nam. Frst.

Dr. Johannes Ledroit: **Frühschein der Kultur.** Bilder aus Vorgeschichte und Urzeit. Herder & Co., Freiburg i. Br., 1926. 73 slik.

Ta knjiga je svojevrsten primer posrečenega poljudno znanstvenega spisa. V kratkih uvodnih poglavjih podaja kratek pregled geološke kronologije zemeljske skorje in prazgodovinske kronologije od prvega pojava znakov človeške kulture do Kristovega rojstva v zapadni in srednji Evropi. Nato se vrste pregledni orisi posameznih prazgodovinskih kulturnih dob, ki so vedno pregledno kratki, za vsakim pa sledi živahna slika življenja v dotični dobi, ki je lokalizirana v kaki resnični pokrajini v bližini Rena in ima namen, da nazorno predstavi takratne kulturne razmere, porabo orodij in orožij ter sistematično ob enem razvojno pojasnjuje napredek materialne in duševne kulture človeka. Pri tem mu dobro služi poleg arheologije tudi etnografija primitivno kulturnih ljudi sedanjosti, kar omogočuje res izredno živahne opise.

Četudi je knjiga napisana posebej za nemške razmere, jo lahko toplo priporočimo vsem, ki jih zanima zarja človeške kulture; ne smemo pa vsega aplicirati na slovansko prazgodovino, posebno ne na dobe, ki so bližje zgodovinski dobi. Frst.

Ferdinand Emmerich: a) **Unter den Indianern in Mato Grosso.** b) **Hüter der Wildnis.** Herder. Hladna potopisna epika brez snovne napetosti, ki jo nujno zahtevajo take vrste povesti. P.

Marie Eugénie delle Grazie: **Unsichtbare Strafe.** Roman. Herder. — Knjiga je za ženske. Ugajala bo. Le deloma vzdrži sicer strogo umetniško oceno. Deloma gre domišljija pisateljčina za las ob robu nad neokusnostjo in nedostojnostjo. Nikoli še nisem namreč živeje čutil, kako blizu ob sentimentalni mentaliteti vzgojne pisateljice gre — š u n d. Dr. P.

Francosko slovstvo

Haj-kaj

Doslej je Nipon vplival na zapadno čutljivost bolj z upodabljajočo umetnostjo nego s slovstvom. Vendar opazamo že nekaj let, da skušajo na Francoskem udomaćiti pristno japonsko pesniško obliko, namreč hajkaj ali lirski napis, kratek epigram s trojnim ritmom, ki naj vsebuje 17 zlogov oziroma stopic, izražajočih na točen in dovršen način čuvstvo, dojem ali pa idejo, v naglici zgrabljeno. Takšna so vsaj pravila japonskemu hajkaju.

Na francoskih tleh so od jedrnatega izvirnega zgleda pridržali zgolj trojni prelom ritma, t. j. trovrstičnico. Tako je vsaj ravnal P. L. Couchaud, početnik te pesniške forme. Po njegovih stopinjah jo je predlanskim ubral njegov prijatelj R. Maublanc, izredni profesor filozofije, z zbirko »Cent Haï-Kaï«. Te trovrstičnice s pestro vsebino se pokoré edinemu pravilu: izraziti misel z najtočnejšimi besedami, brez dolžin kakor tudi brez meglenosti. Pred seboj imate sto naglih pogledov, ki razodevajo podrobno umetnost, otroško tu pa tam, a včasih tudi nekam vsakdanjo. Vzemimo filozofski refleks, ki ga banalni odsev v reki obudi modrijanu:

Možak stoji na bregu,
drugi pa v vodi z glavo navzdol.
A kateri je pravi?

Često naletiš na slikovit obrat, na preciozno nežnost, kakršno zasledujemo po narodnih zagonetkah in narodnih pesmih, n. pr.:

Na griču sedi	Črn grm z belo liso,
in pase svojo čredo hiš	je li to še sneg
— čokata cerkev.	ali pa že cvet?

Ob nekkih motivih mi je spomin nehote uhajal na župančičevih Sto ugank ali na ljudska izkustva in gesla, ki jih je lani v Beogradu obelodanil dr. Vlajinac (Poljska privreda u narodnim poslovicama, strani 414). Spričo takšne redkobesednosti pušča hajkaj domišljiji vso prostost. Dovolj mu je, če jo vzvalovi. To je umetnost prevejancev, umetnost odtenkov, odličic, nenadnih prikazov, čudnih odkritij. V naši naglični dobi, ko se bojimo dolgih krotovičnic, utegne hajkaj dobiti precej pristašev.

Nekaj mesecev za Maublancem se je pojavil Marc Guegan s knjižico »Trois petits tours et puis s'en vont«... Hočete nekaj vzorcev?

Žirafa.

Žirafa. Velik polž,
ki je zgubil svojo hišo
in jo išče na obzorju.

Vlak.

Vlak gre za tirom.
Mimo gre.
Tir gre za vlakom.

Rosa.

Kakšna zgodnja procesija
je šla čez polje,
da se iskri od blagoslovljene vode?

Sličnosti.

Roža je vzela hladno vodo,
kjer se jej noga namaka.
Ti pa vse moje solze.

Lanska Revue hebdomadaire je 23. januarja priobčila snopec Floryjevih hajkajev iz živalstva in rastlinstva. Nekaj prevodov vam napišem kar zaporedoma. Moški: Ta opica je brez repa, da si ga nadomesti, nosi palico. Galeb: Malo pene, ki je zletela z valov. Ribe: Bliski v nevihti hudournika. Krastača: Kamenček, ki odskakuje pod nogo. Pav: Odletel bo. Eh, svoj rep je smatral za perot! Želva: Noge, glava in rep tvorijo šest rogljev zvezde. To je vrtna zvezda repatica. Kresnica: Kresnica je zvezda, pretvorjena v žival. Itd.

Mercure de France 1922 utegne dati nekaj zgledov, n. pr. kar priobčuje Ker Franck-Roux. Slično mladi mistik Loys Labèque (Poèmes primitifs in Poèmes visionnaires). Iz Tempsa pa posnemam, da je André Suarès pravkar izdal knjigo »Haï-Kaï d'Occident«.

A. Debeljak.

Glazba

Slovenska glasbena produkcija v letu 1926

Večina je zopet, kakor lani, vokalne, zbarske literature, ki so jo skoro izključno prinesle naše tri glasbene revije.

Najstarejši gre prvo mesto. »Cerkveni glasbenik« praznuje letos svojo petdesetletnico. Izživel in preživel je Foersterja in njegovo dobo in pod Premrlom zrevolucioniral cerkveno skladbo v modernem, našem zmislu, delal je na glasbenozgodovinskem, glasbenoestetskem, folklornem in kronikalnem polju ter bil naši cerkveni glasbi vedno zvesto ognjišče, pobuda in praktičen nasvet. G. stolni regens chori Stanko Premrl je vodil »Glasbenik« celih sedemnajst let; in ni bila šala vzdrževati list med vojno, ko so skoro vse naše revije ugasnile. Premrlova zasluga je pri Glasbeniku zlasti, da je vedno znal najti v njem ton, ki je zbližal tudi podeželske organiste z moderno, meščansko glasbeno strujo in zaplodil soliden kader modernih skladateljev pri nas. To dejanje si na polju naše posvetne glasbe ne najde nič podobnega.

Lanski letnik je doslej najobširnejši. V literarnem delu je prinesel od piscev: A. Anžič, F. Ferjančič, J. Gašparič, A. Jobst, dr. Fr. Kimovec, F. Klančnik, F. Kramar, dr. J. Mantuani, A. Michelčič, I. Mladineo, dr. F. Mlinar-Cigale, S. Premrl, P. H. Sattner, dr. P. B. Sokol, H. Svetel, M. Železnik v celoti 27 člankov zgodovinske, teoretske itd. stroke, vodil kroniko, koncertna poročila, podajal vsebinske preglede glasbenih listov (Pevec, Zbori, Sv. Cecilija, Jugosl. Mužičar), dajal kotiček organistovskim zadevam, obravnaval v »Oglasniku« vso novoizšlo cerkveno in posvetno glasbo in storil s tem hvalevredno literarno delo na polju slov. glasbe, ne samo cerkvene, nego tudi posvetne. V posebno dobro mu je štet, da se je s F. Kramarjevim članekom »Kako in kje sem nabiral narodne pesmi« zanimal i za naš glasbeni folklor in bil lani edini list, ki se je s tem pri nas pečal!

V glasbeni prilogi je Glasbenik objavil 25 religioznih skladb, moških in mešanih zborov, deloma

z orglami, skladateljev: dr. E. Bunc, A. Jobst, dr. Fr. Kimovec, Jos. Klemenčič, dr. F. X. Lukman, A. Mav, J. Pogačnik, St. Premrl, P. H. Sattner, M. Tomc, M. Železnik. Poleg Kimovca, Premrla, Sattnerja torej nadarjena generacija »mladih« Jobsta, Klemenčiča, Tomca, Železnika, Mava, ki se vsem več ali manj pozna Premrlova šola in ki pridno orjejo po poti, začrtani jim od duhovnega vodje. Premrlovo skladateljsko šolo označuje preprosto ekspresivna, često unisona vokalna linija, ki jo podpira krepak basov kontrapunkt v orglah, v akordičnem zmislu pa siti glasbeno telo nasičeno barvita harmonika. Vendar vokalni part ne stavi na pevce nevokalnih zahtev, pisan je često zelo preprosto. Kakor se radikalen impresionizem niti v slikarstvu niti v glasbi v cerkvi ni uveljavil — kakor da preveč čutna umetnost cerkvi ne prija prav — je stil Premrlove šole, ta umerjeni impresionizem, ki ni še izgubil linearitete, pameten kompromis, ki gotovo ne zasluži napadov reakcionarne cerkvenoglasbene struje!

»Pevec«, glasilo agilne »Pevske zveze« je lani hrabro stopil v VII. letnik pod vodstvom M. Bajuka in A. Dolinarja. »Pevec« je prinesel lani 20 člankov estetskega, biografskega, organizatornega značaja izpod peres M. Bajuka, A. Dolinarja, J. Primožiča, Sl. Savinška, A. Severja, H. Svetela, M. Tomca, vodi vestnik P. Z., evidenco novih skladb in vsebine glasbenih listov. V glasbeni prilogi je prinesel 20 večinoma posvetnih skladb, moških in mešanih zborov: E. Adamiča, A. Dolinarja, F. Ferjančiča, A. Foersterja, E. Hochreiterja, J. Klemenčiča, A. Mava, F. Mlinar-Cigaleta, V. Mirka, Al. Mihelčiča, J. Ocvirka, R. Savina, H. Svetela, Sl. Savinška, M. Železnika. Pevec je v teh prilogah pokazal še preprostejšo, še zmernejšo, starejšo tendenco kakor zmerni »Glasbenik«.

»Zbori«, glasilo pevskega društva »Lj. Zvon« v Ljubljani, so lani pod vodstvom Z. Prelovca zopet marljivo delovali za našo zbarsko glasbo in v l. 1926 prvič prinašali tudi literarno prilogo, v kateri so sodelovali Emil Adamič, A. Dobronič, A. Dolinar, S. Cerut, dr. P. Kozina, dr. J. Mantuani, K. Pahor, H. Svetel, dr. S. Vurnik. Priloga je prinašala pregled organizatornega dela, vodila kroniko itd., žilavo boreča se za obstoj. Opozarjamo na Mantuanijev članek »O jugosl. glasbi«, ki hoče biti prva popolnejša biografska skica in katalog skladb slovenskih, hrvatskih in srbskih skladateljev. Opozarjamo še posebej na neki pasus, kjer avtor ugotavlja majhno pomembnost zavednega naslona na »narodno glasbo« za umetnostni razvoj in dokazuje to s primeri v srbski in češki glasbi. Tudi mi smo mnjenja, da je »narodno skladanje« vsako resnično vredno umetnostno delo in da naslon na ljudsko melodiko, ritmiko, harmoniko... itd. kakor vsakojak »naslon« sploh omejuje umetniško prostost, dalje, da še tako razkošno opremljen folklor ne pomeni dosti za razvoj in je do neke meje estetski absurdum kakor je absurdum mestno pošminkana in oblečena zdrava, rdečelična dekle iz naroda! Opozarjamo tudi na Adamičeve »Razvojne smeri«, kateri članek zavedno propagira najmodernejšo smer.

»Zbori« so razpisali tudi nagrade za zbarske skladbe in objavili 11 moških, 6 ženskih in 15 mešanih zbarskih skladb skladateljev: E. Adamič, J. Gotovac, P. Jereb, K. P. Manojlovič, F. Marolt,

V. Mirk, I. Ocvirk, J. Pavčič, S. Premrl, R. Savin, M. Tajčević, V. Ukmar, V. Vodopivec, M. Železnik. »Narodni ton« često zazveni iz »Zborov«, dalje univerzalnost v izboru skladateljev vseh jugoslov. narodov, še dalj univerzalnost glede lahkih in težkih, tradicionalnih in zelo modernih, posvetnih in religioznih skladb. Do neke mere treba to univerzalnost odobravati, zakaj »Zbori« so nam tako z Gotovcem, Tajčevićem in deloma Adamičem prinesli — najmodernejšo zbarsko muziko sploh v l. 1926. Hrvati so stilno daleč pred nami, njih kader glasbenih mladih orje kakor naši mladi slikarji povsem vzporedno z visoko-evropsko najmodernejšo. (Pred Božičem je izšla Missa poetica dr. Širole, ki stilno dosledno kopira mnogoglasje in izraz XVI. stoletja. Dasi je to eklektična moderna, je pristno moderen postavim Stolzerjev naslon na moderne Ruse, dalje Gotovac, Tajčević, Grgošević. — Slovenci bi se tu lahko učili in dobili pobudo, da bi stvarjali sodobno!) Naših mladih ni v glasbi nikjer videti; že parkrat smo pribili, da naš konservatorij ni nobeno ognjišče ter iniciativa in impulz našega glasbenega življenja nego le suh državni urad. Zbori so prinesli edino iskrico mladega naraščajnika v preteklem letu, neko mlado zbarsko skladbico V. Ukmarja, ki se v njej izkazuje za škrjančevega učenca s pestro neoromantiko in mladostno natrpanostjo izraza, ki se še ni izjasnil. To je, žal, vse, kar je lani pokazal naš posvetni skladateljski naraščaj. Zelo žalostno! Apeliramo nujno na vodstvo konservatorija, naj vendar tudi »izven urada« malo gleda na talente in jih vzbuja in vzgaja! Kar čujejo na tej umetnoobratni šoli, je vse premalo, treba jim je ljubeznive pažnje, treba se je žrtvovati zanje!

Glede »Novih akordov« je v »Jutru« od 24. XII. 1926 obljubil dr. G. Krek za letos njih ponovno izdajo. Obljubil je v njih gojiti instrumentalno glasbo, in združiti stare in mlade Jugoslovane k skupnemu delu. Do danes, 20. februarja, »Akordi« še niso izšli, baje je bil odziv na urednikovo vabilo premajhen. Morda bi kazalo dati »Akorde« v druge roke? Stari urednik se jih brani iz upravičenega razloga, češ, da je izgubil kontakt z glasbeniki.

Kar se ostale produkcije tiče, so izšle izven revij sledeče skladbe: (2) Oskar Dev: Koroške narodne V., (1) M. Bajuk: Zbirka slov. nar. pesmi (večinoma izbor in ponatis Odmevov itd.); K. Bervar: 6 pesmi k blagoslovu; E. Hochreiter — P. H. Sattner: Planike II, A. Jobst: Mariji, src kraljici, 6 cerkvenih pesmi, Slava sv. križu, dr. F. Kimovec: Oče naš (12 obhajilnih), F. Marolt: Nagrobnice, F. Marolt: 10 mašnih pesmi, Al. Mihelčič: Zavetnici M. Devici, J. Mercina: Slovenski pritrkovavec (doslej edino delo na tem polju glasbenega folklorja, o katerem se sploh menda še nikjer ni pisalo!) A. Mav: Božični šopek Jezusu, Ave Jezus! (11 blagoslovnih), Vzdihi po Mariji (14 Marijinih), Up bolnikov (3 pesmi v čast sv. Jožefu), Josip Pavčič: Gozdič je že zelen (kot nagrobnica), Sl. Osterc: Štiri belokranjske (priredba s klavirjem), Cir. Pregelj: Nageljci (narodne za šolo), Z. Prelovec: Zakleti grad (vložki k dr. L. Remčevi igri), S. Premrl: 13 obhajilnih, ponatis in preuredba Slava Brezmadežni, Sv. Frančišek, P. H. Sattner: Pesmi za skupščine 3. reda, glej i Planike II. obenem s Hochreiterjem, V. Vodopivec: Kraljici

svetogorski (12 Marijinih), Pesem v čast sv. Ceciliji, Pesem za posvečenje nove cerkve ali novega oltarja, Kristusu kralju (16 evharističnih). Med literaturo še: Adolf Gröbming, Osnovna violinska šola, med revije Tamburaš, urednik Ad. Gröbming. Izšla je tudi Lavtižarjeva igra s harmonijem ali klavirjem Mlada Breda za ljudske odre.

Kar se instrumentalne glasbe tiče, smo že v letošnji 1. številki kratko omenili Adamičeve Ljubljanske akvarele (6 stavkov), naj omenimo še njegove orkestralne priredbe turkeških pesmi, ki so se lani izvajale. Koncem leta je dogotovil še: Sonato za klarinet in klavir, Šest madrigalov na Jenkove tekste in se sedaj peča s štirimi intermezzi za veliki orkester. Z madrigali je Adamič nastopil izrazito moderno pot; te skladbe so stilno najmodernejše, kar Slovenci danes imamo. Naj sledi primer iz petglasnih madrigalov:

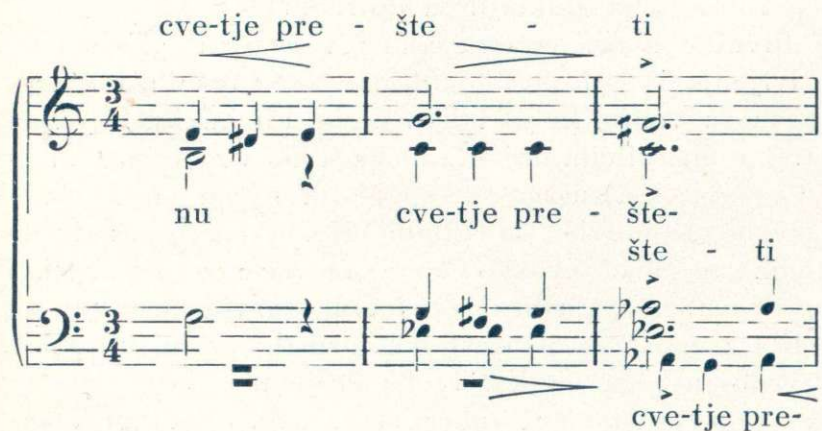
Primer a.

Lahko.

Kdo bi bil v sta - nu

Kdo bi bil v sta -

cve-tje pre - šte - ti

nu cve-tje pre - šte -

šte - ti

cve-tje pre-

ti

itd.

(Iz Adamičevih 5 glasnih madrigalov.)

A. Lajovic je v »Jutru« od 24. XII. 1926 izjavil, da instrumentira simfoničen stavek za veliki orkester, pa ni še navedel naslova: dalje ima v načrtu liričen ciklus P. Verlaina »Moj Bog« za glas z orkestrom. — L. M. Škerjanc je istotam naznanil svoje delo ob trodelni skladbi za veliki orkester »Koncert«, v načrtu ima še Gradnikov ciklus »De profundis« za ženski glas s komornim orkestrom (17 instrumentov). Sr. Osterc je lani izdal že omenjene štiri belo-

kranjske za glas in klavir, ki kažejo poznoimpresionistični stil; čuli smo v listih lani tudi o mariborskem izvajanju njegove simfonične balade »Povodnji mož«; v cit. »Jutru« je najavil »Koncertino« za kvartet in 8 Chaplinovih anekdot za glas in 9 instrumentov. V načrtu ima balado Lepa Vida za sopran, tenor, ženski zbor in komorni orkester. R. Savin ni razen opere »Matija Gubec«, predložene ljubljanski operni upravi za sezono 1926-27, izkazal v dotičnem »Jutru« nič. Žal, se Jutro ni obrnilo tudi na skladatelja S. Premrla in Kimovca. Prvi ima že davno gotovih »Dvanajst klavirskih skladb« in igro »Mater dolorosa« in še par drugih stvari, pa mu jih Matica, žal, ne more založiti. Kaj pa Filharmonija? Saj klavirskih izdanj nimamo skoraj še nič!

Glede operne produkcije treba na prvem mestu omeniti P. H. Sattnerjevo novo operno delo »Tajda«, ki se je uprizorila v marcu 1927 v Ljubljani. Avtor, ki je lani praznoval 75 letnico, je veliko storil za Slovence na polju cerkvene in posvetne vokalne glasbe in oratorija. Njegova »V pepelnični noči« in »Jeftejeva prisega« kakor oratoriji očitujejo jake dramatične talente in ni čuda, da je zato skladatelj Kimovec avtorju predlagal opero. Opera na dr. Pregljev tekst se imenuje »Tajda«, je romantična trodejanka v verzih (za katere je avtor poskrbel, da se ne čutijo preveč) in ima v kratkem tole vsebino: Graščak Urh sovraži graščaka Osojskega zato, ker si namišlja, da mu je ubil sina. Osojskega sin Erazem ljubi Urhovo hčer Tajdo. Urha udari Bog za zlo sovraštvo s slepoto; peljejo ga v Kompostelje na božjo pot, da bi zopet dosegal vid (I). Med potjo se pravi zločinec razkrije in spokori (II). Na cilju se dogodljaj razvozlja ugodno z ozdravljenjem Urha in poroko Tajde z Erazmom. Zoper libreto so imeli neki glasbeniki pomisleke; libreto je pač vedno težavna stvar.

V godbi prevladuje čustvena, »lepa« in »mehka« melodika, v harmonskem oziru zmerno moderni, barviti kolorit, vodilnih motivov ni, muzika gladko poteka v neprestanost, le redko presekana z recitativno ali baladno »arijo«. Orkester ima ilustrativno, duhovno ozadje dogajanja slikajoč značaj. V ostalem opera ne zapusti nikoli mej tonalitete, nima nobenih eksotizmov. Značilno je za skladatelja in njegovo delo po njegovem mnenju i to, da je v mladosti eminentno gojil dunajske klasike (Haydn, Mozart, Beethoven), da je vseskozi duhovni pristaš klasike in romantike, in da je v njegovi glasbi značilna slovenska miloba in mehkoča.

Opera je ob premieri uspela, k čemur skladatelju iskreno čestitamo in mu želimo, da bi dolgo ostala na našem odru. Morda bi prenesla še nekaj pile v opernotehničnem zmislu? — Nastala je spričo avtorjevega stanu, ki prezira čast in denar, iz čistega, idealnega namena in častno pomnožila operno tvorbo.

Druga nova domača opera, ki bo menda jeseni šla na naš ljubljanski oder, so »Črne maske« Marija Kogoja. Trodejanska opera na simbolični tekst L. Andrejevega, ki ga tu vsebinski predpostavljamo (Črne maske — Lorenzove slabe lastnosti in grehi, ki ga obiščejo in Lorenzovo končno očiščenje v »ognju«).

Ker se tiče kompozicije in tematične strukture, ima opera poleg situacijskih en splošen vodilni motiv (maske), ki variira skozi vse delo:

Motiv mask (Kogoj: »Črne maske«).

Skladatelj me je dalje opozoril na poseben svoj način tvorjenja fraze pozitivna in negativna (zrcalni položaj), ki se pri njem često uveljavi in ki spominja na steze z »obrnitvami«, pa za moderno morda stilno ni neznaten, v kolikor gre za »renesančno«, objektivno sklenjeno, vezano kompozicijo tudi v najmodernejši glasbi.

Poleg harmonski (vertikalno) držane večine opere, večinoma pisane v stilu, ki pomeni morda najvišjo razvojno možnost uporabe hromatike in impresionistične harmonike izza romantike (Weber, Wagner, Liszt, Berlioz, Debussy, Schönberg, Hindemith, Stravinski itd.) trdi skladatelj, da je 2. slika opere pisana izrazito v kontrapunktu, kar bi kazalo na stil, ki se na najvišji stopnji vertikalnega stila prelamlja v nasprotni ekstrem. Tudi tej operi, ki jo glasbeni svet napeto pričakuje na odru, želimo sreče. Tekst in muzika sta si stilno in vsebinski globoko sorodna, najmodernejša domača delo na opernem polju so vsakakor »Maske«.

Tudi tega dela mi ni bilo mogoče dobiti v studij, ker skladatelj intenzivno dela na njem (trenutno instrumentira drugo polovico). Naj poročam o tem, kar sem o priliki doznal ob površnem listanju po rokopisu, ki mi ga je kazal avtor:

Opera je pisana za veliki orkester, pomnožen s klavirjem, saksofonom, fleksotonom, celesto in kontrafagotom. Ta velika skrb za »barve«, ki se kaže že v orkestralni zasedbi, kaže i na pestro harmonsko barvitost skladbe. Samo par mest je tonalnih, ogromna večina je atonalna, obdelava bazira često na izrazito dvanajsttinskem sistemu. Skladatelj, učenec Schönberg-Schreckerja, ne pozna predsodkov o »kako-foniji« in »disonanci«, kar kaže, za primero, takle akord (iz konca uverture):

8va basa - - - - -

Primerek Kogojeve harmonike (»Črne maske«).

Gre za simbolično glasbeno slikanje (Musikdrama) v poznoimpresionističnem stilu, ki ga podpirajo komplicirani koloristični in eksotično ritmični efekti (poliritmija, različen ritmični značaj raznih instrumentalnih partov/istočasno).

Vokalni part je držan v pevni melodiki le malokrat, kadar gre za liriko ali v tekstu predpisano petje, večinoma je pevec navezan na ritmiziran govor in recitativ. Zato en primerek:

Lorenzo:

Lepa maska:

Toliko o produkciji. In potrebe:

Treba nam je organiziranega glasbenega življenja in v to svrhu rabimo poleg resnih delavcev resnega vodjo, ki je lahko oseba ali institut. Zraven treba obrniti čim največjo pažnjo na vzgojo skladateljskega naraščaja in njega višjo umetnostno izobrazbo in orientacijo. Ponavljam: treba nam je muzikološke stolice z modernimi predavanji o glasbeni zgodovini, razvoja glasbenega stila z upoštevanjem estetskoformalnega in kulturno-zgodovinskega vidika. Treba dalje urejene koncertne sezone, zakaj ni vseeno, ali čujemo vso sezono nepomembne skladbe ali pa, ali čujemo poleg starih glasbenih kvalitet dober del moderne in najmodernejša muzike, ob kateri se šolajo naši skladatelji in dobiva občinstvo naprednejši okus. Koncertni aranžer ni le trgovec z vstopnicami, ampak mora biti verziran glasbeni pedagog, ki mora vedeti, kakšnih impulzov potrebuje naša glasba! Operi in instrumentalni glasbi treba posvetiti vso pozornost. Treba nam literature o glasbi iz večjih peres, treba nam resolutne kritike, ki ne pozna obzirov in stremi edinole za napredkom. Glejte sosede Hrvate! Širolova skladba bo v Frankfurtu bolj dvignila ugled Jugoslavije kot vse propagandne brošure, ki jih tiska vlada. S trdim delom so se sosedje dokopali do svoje moderne in danes imajo svetu kaj pokazati. In mi? Kaj tako naprednega, da bi moglo širokemu svetu koristiti... gotovo še ne. Nimamo še opere, ki bi šla v svet in dala svetu vedeti o Slovencih, tudi simfonije še ne... Zato na delo, trdo delo!

Ptuj, minoritski samostan, refektorij, strop s štukaturami (okrog 1700)

Iz naše dnevne kulture

Intervjuv z g. A. Podbevškom. V »Jutru« št. 76 z dne 30. marca t. l. nam je g. A. Podbevšek očital »čudne manire«, ker smo v intervjuvu »Obraz mlade slovenske generacije« izpustili njegovo izjavo in navedli v opazki kot vzrok temu ukrepu pomanjkanje prostora in pa dejstvo, da ni podal nič bistveno novega, kar bi tudi drugi ne bili povedali. Podtika nam namesto tega kot po njegovem pravi vzrok, da je on naš politični nasprotnik. Dasi se napram ti insinaciji absolutno ne mislimo braniti in bi to bilo sploh pod našo častjo, smo se vendar odločili dati javnosti pojasnilo o tistem delu zadeve, ki bi utegnil vzbujati sum o naši zahrbtnosti ali malenkostni maščevalnosti. Položaj je tale: Še pred novim letom smo izvedeli, da je g. Traven obiskal več naših mladih literarnih delavcev in jim stavil gotova vprašanja. Ta sestavek nam je dal g. Traven okrog novega leta na vpogled in smo ga v osnovi sprejeli s pogojem, da se primerno predela in skrajša, ker je bil v prvotni obliki skoro še enkrat tako velik kakor objavljena redakcija. Ker smo opazili, da se Podbevškova izjava močno krije s tem, kar je deloma prav točno formuliral g. Vidmar, smo g. Travnu že od začetka izjavili, da treba ravno izjave g. Podbevška reducirati na minimum. Z ozirom na njegovo nekdanjo vlogo v mladem gibanju po vojni pa ga takrat še nismo nameravali popolnoma izločiti. Kar se pohvale njegovega intervjuva tiče, se je ta nanašala samo na tisti del njegovih izjav, ki je res zelo točno označil stanje po vojni in bi bili tisti odstavek priobčili, četudi je njegovo osnovno misel, le na tako konkretno, povedal tudi g. Vidmar v prvih stavkih svojega odgovora na prvo vprašanje. Ker g. Podbevška zanima, zakaj smo si premislili in tudi to izpustili, moramo torej tudi to vprašanje brez obzira pojasniti, čeprav smo prav z obzirom nanj prvotno to pojasnilo zamolčali: Od naročbe intervjuva, ki je bil namenjen že za 1. številko, do njegove objave sta minila približno dva meseca in v tem času se je zgodilo nekaj dogodkov, ki so pokazali, da g. Podbevšek ne more vzdržati niti malega dela tiste kulturne vloge, za katero se očitno čuti poklicanega. Bil je to najprej fiasko njegovega predavanja v Mestnem domu, kjer je na čisto neprimeren način z visoko avtoritativnega koturnega napadel našo mladino, kolikor javno deluje po svojih glavnih glasilih Križu na gori in Mladini. Drugič so bili za nas odločilni dogodki v Dr. slov. književnikov, ki so se sicer odigrali za kulisami ali tudi niso bili taki, da bi rešili Podbevškovo pozicijo v literarnem življenju. Tretje, kar je uredništvo odločilno disgustiralo, je bilo dejstvo, da je g. Podbevšek v novi redakciji intervjuja vstavil svoje napade, ali kakor pravi sam »negativno sodbo o mladi slovenski generaciji«, s katerimi je tako tragično propadel pri predavanju. To troje smo smatrali za vzrokov dovolj, da črtamo še tisti ostanek intervjuja, ki je bil po našem prepri-

čanju dober, da, eventuelno celo najboljši glede ene poteze, ki so se ž njo pečali odgovori, iz enostavnega razloga, ker naš list ne more utrjati položaja človeka, ki si ga sam ne ume utrditi. Da ima tako ravnanje opraviti kvečjemu s tako zvano kulturno politiko, ne pa s tisto vsakdanjo, ki jo modrijani tako slabo ocenjujejo, je pač jasno. Taka »politika« pa mora biti za javnega delavca aksijom.

Za uredništvo: Fr. Stelè.

Kulturnik

1.

Od mize bogate letijo drobtinice,
kovaška jih glava prekuje v svetinjice.

2.

Nisi varen niti pri mizi niti na poti,
kveder kulturni povesod te zaloti.

Publicist

To je človek za javne stvari,
z besedo, podobo vse uredi,
opravlja tudi ženske reči.

»Slovenski pesniki in pisatelji«

To je tako za zmisel in za uho:
ker jih odkriva Prijatelj, njih mojster je
izdajatelj;
ker bukve izdaja Erjavec, zakaj bi ne bil
izdajavec?

Nov klasik. »Čitajte prosim pieso 'Naš človek' in potem sodite, če je v Ganglovih verzih res vse tako nedežljivo in neobčuteno, kakor trdi naš gospod kritik. Ali ni to tisti dobrodejni Goethejev realizem, ki je ves prožet duševnosti in ves prepojen srčne toplote? Tako opazuje samo umetnik.« (Dr. Fr. Zbašnik. Nekoliko protikritike. Slov. Narod 27. II. 1927.)

Točno. V pregledu revij prinaša zagrebški Vienac v 5. št. tako poročilo: »Ljubljanski Zvon«, centralna slovenska književna revija, je izšla s prvima dvema letošnjima številka v zelo izbrani in gotovo razkošni tehnični opremljeni. Nato našteva skoraj vse, tudi drobne prispevke v kritiki in v drobižu ter jih razen enega pohvalno glosira. Za tem prihaja sledeče: »Dom in svet«, slovenski klerikalni list, prinaša povodom svoje 40 letnice v prvi, tehnično dobro opremljeni številki svoj program, v katerem naglašja, da bo gojil in propagiral samo katoliško umetnost (kakor da se umetnost more deliti v katoliško, pravoslavno, protestantsko in muslimansko itd.). Pa ima vendar v listu razen katoliških pisateljev tudi prispevke sotrudnikov liberalnega »Ljubljanskega Zvona« (Bevk, Jarc, Lovrenčič).« Nato navaja tri članke in nekatere imena, ki k sreči v tem hipu niso »sarniki liberalnog« »Ljubljanskog Zvona«, sicer bi »slovenski klerikalni list« ne imel niti enega svojega imena in tudi ne »katoliške umjetnosti«, ki jo je Spectator tako dobro zajel iz uvoda. Že lansko leto smo videli, da Spectator Doma in sveta veliko ne bere in vendar poroča.

Zahvala in izjava

Frana Erjavca ml. sem podpisani na ovitku 1. letošnje številke brez vsakega povoda užalil, zato je upravičen, da skrbi za dobrobit svojega imena in položaja. Hvaležen sem mu, da me je v 3. številki Socijalne misli poučil o pravicah karikature in mu pripoznavam, da je imel s karikaturο o prešernoslovcih poleg kulturnega tudi plemenit in človekoljuben namen, saj je s svojo lastno legendo dodal karikaturi še posebno pojmovanje. Radi mojega namigavanja je seveda moral ugotoviti, da sem jaz za to karikaturο vedel že nekaj tednov poprej, in nič ni važno, da je s tem morda celo vedoma zapisal golo neresnico. Saj tudi sam ne razumem, da sem mogel zavijati resnico, in da sem trdil, da je on z obsodbo vse slovenske kritike mislil tudi na svoje »Slov. pesnike in pisatelje«, saj Fr. Erjavc v Socijalni misli 1926, št. 12, ni nikjer govoril o slovenski kritiki na splošno in ni nikjer omenjal svojih izdaj. — Ker sva se zdaj s Fr. Erjavcem ml. razumela, bova odslej vzajemno preganjala vsako univerzalnost, vsako nezakonsko in tujo modrost in vse, kar vodi k neopravičenemu napuhu. — Fr. Koblar, ki je formalno in moralno odgovoren za 3. str. DiS. ovitka.

Prejeli smo v oceno:

Robert Lais: *Auf den Spuren des Ur-menschen*. V zbirki *Der Weg zur Natur*. Freiburg i. Br., Herder & Co, 1926. Knjiga nudi širšim krogom čitateljev namenjen pouk o prazgodovini in njenih spomenikih.

Časopis za zgodovino in narodopisje. Izd. Zgodovinsko društvo v Mariboru. Urednik dr. Fr. Kovačič. L. XXII. št. 1—2 (1927). (Iz vsebine: Stelè Fr.: Gradivo za prekmursko zgodovino. — Košir-Möderndorfer: Ljudska medicina med korškimi Slovenci. — Fr. Ilešič: Iz Vrazove literarne zapuščine. — Mravljak Josip: Vuzeniški urbarji. — Izvestja. — Slovstvo. — Društveni glasnik.)

Veselin M. Vukičević: *Uspomene đaka narednika*. Izdala »Nova Evropa«. Zagreb, 1927.

E. Gangl: *Hram slave*. Pesmi. Učiteljska tiskarna v Ljubljani, 1926.

Jonatan Swift: *Guliverjeva potovanja*. I. V deželi pedenjmožičkov; II. V deželi goljatov. Za slovensko mladino priredil Pavle Flerè. Ljubljana, Učiteljska tiskarna, 1926.

Orlovska straža. Glasilo Hrvatskog orlovskog saveza, god. 5. Zagreb.

Hartley Manners-Šest: *Peg, srček moj*. Veseloigra v 3 dejanjih. »Oder«, 16. zv. Ljubljana, Zveza kulturnih društev, 1927.

Staničev vestnik. Reklamno glasilo katoliške knjigarne v Gorici. L. I. Gorica.

Knjige »Družbe sv. Mohorja« na Prevaljah: 1. Koledar za l. 1927.

2. Slovenske večernice, 79. zvezek, Fr. Jaklič: *Peklena svoboda*. Povest o ljubljanski in ižanski revoluciji 1848.

3. Dr. Ant. Breclj: *Čuda in tajne življenja*. Splošno življenjeslovje ali biologija v obrisih.

4. Dr. L. Ehrlich: *Katoliška cerkev, kraljestvo božje na zemlji*, 2. zv.

H. Sienkiewicz: *Potop*. Iz poljščine prevel Rud. Molè. 11. in 12. snopič. Ljubljana, Tiskovna zadruga, 1927.

Slovenski bijografski leksikon. Uredil Iz. Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča in Janka Šlebingerja. 2. zvezek: Erberg—Hinterlechner, Ljubljana, Zadruga gospodarska banka, 1926.

Johann Peter Kirsch: *Die Stationskirchen des Missae Romanum*. Ecclesia orans 19. Herder & Co, Freiburg i. Br., 1926. (Knjižica pojasnjuje prvič liturgične »statio« z ozirom na postanek, značaj in zgodovinski razvoj. V drugem delu obdeluje rimske cerkve, ki jih misal navaja kot stacijske, z ozirom na postanek, razvoj in njih spomenike. Obenem se pojasnjuje mnogo podrobnosti glede razvoja rimske liturgije.)

Výstava moderní grafiky jihoslovanské 10. X. do 20. XI. 1926 v zapadnočeském umetnoobrtném muzeju mesta Plzna. Z uvodom dr. J. Čadíka. (Slovenski udeleženci: Romeo Bučar, Alfr. Busbach, Elko Justin, Ivan Kos, Fr. Podrekar, H. Smrekar, Matej Sternen, Rajko Šubic, Bruno Vavpotič in Lojze Žagar.)

Narodna enciklopedija SHS, zv. 17: Miljušković—Mletački zaliv, Bibliografski zavod, Zagreb, 1926.

I. Koštiál: *Slovniški in slovarski brus knjižne slovenščine*. Prevalje, Družba sv. Mohorja, 1927. (Vsebuje abecedni zaznamek pogrešk v besedah, oblikah in konstrukcijah slov. knjiž. jezika. Upošteva pripovedno prozo od 1800 do 1925 in pa politične dnevnikarje od prevrata do danes.)

Ksaver Meško: *Mladini*. S podobo in avtografom pisateljevim in uvodom Venc. Beléta. Katoliška knjigarna v Gorici, 1927. (Ilustriral Milko Bambič.)

Ksaver Meško: *Cencek Poljanců*. Ze slovinštiny přeložil Otto Babler. (Zbirka Raná setba, št. 19.) Tisk in založba Československé akciové tiskárny v Praze, 1927.

Ksaver Meško: *Naš život*. Prevel Antoš Horsák. Ilustriral Rajko Šubic. Izd. J. Birnbaum, Brtnice, 1926. (Prevod slov. knjige *Naše življenje*.)

Jos. Wester: *Zapiski I. Kriza naše srednje šole*. Društvo prijateljev humanistične gimnazije, Ljubljana, 1927.

Naš glas, l. III. Trst, 1927. Izdaja Roman Pahor. Naslov uredništva: Trieste, Casella postale, 348.

Vladimir Levstik: *Zápisky Tiny Gramontové*. Prevel B. Vybíral. Olomouc, R. Promberger, 1926. Vzoren prevod. Na koncu par opazk o pisatelju, o postanku originala in o Prešernu.

Pavla Makuc: *Verbi regolari e irregolari ad uso degli Sloveni*. — Katoliška knjigarna, Gorica, 1927.